

Mediterrán és Balkán Fórum

KELET-MEDITERRÁN ÉS BALKÁN TANULMÁNYOK KÖZPONTJA

III. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

Köszöntő

2009. június 22.

KEDVES OLVASÓ!

A PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja (KMBTK) által útjára indított Mediterrán és Balkán Fórum a Balkán, a Kelet-Mediterráneum és a Közel-Kelet térségét érintő kutatások eredményeit közli. Az elektronikus formával célunk az, hogy a témában érdekelteket és érdeklődőket gyorsabban tájékoztassuk a friss háttérelmzésekkel.

A Mediterráneum és Balkán rovatokban tudományos elemzések közlésére vállalkozunk, a Mozaik címszó alatt ismeretterjesztő, kulturális jellegű írásoknak adunk helyet.

A Mediterrán és Balkán Fórum lehetőséget biztosít minden tudományos igényességgel elkészített, a térséget érintő munka közlésére. A tanulmányok magyar, ill. angol nyelvűek lehetnek, terjedelmük a 20 000 karaktert (képekkel, térképekkel, ábrákkal) nem haladhatja meg. A szakmai folyóirat csak a szerkesztőbizottság által lektorált írásokat jelenteti meg.

Feliratkozás a Mediterrán és Balkán Fórumra

Amennyiben Ön szeretne feliratkozni hírlevelünkre a vatoma@gamma.ttk.pte.hu e-mail címen megadhatja annak a postafióknak a címét, ahová a hírlevelet kapni szeretné

Tartalom:

Köszöntő.....	1
Nasszer alexandriai beszéde.....	2
A bolgár társadalom átalakulásának tendenciái – etnikai földrajzi aspektusból.....	13
Szigeti „endemizmusok“ a Máltai Köztársaság területén.....	23
Hírek.....	33
Konferenciák	34
Könyvbemutató... ..	35

Főszerkesztő:

Dr. M. Császár Zsuzsa

Főszerkesztő-helyettes:

Kitanics Máté

Szerkesztőség:

7624 Pécs

Ifjúság útja 6.

Telefon: 72/501-531

Fax: 72/501-531

Web: <http://balkancenter.ttk.pte.hu/>

ISSN 1788-8026

Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Pap Norbert (elnök)

Dr. Hajdú Zoltán

Dr. N. Rózsa Erzsébet

Dr. Hóvári János

Dr. Békési László

Reményi Péter

Lapszerkesztő:

Vati Tamás

Olvasószerkesztő:

Kurilla Annamária

Felelős kiadó:

Dr. Pap Norbert

Nasszer alexandriai beszéde

Kalmár Zoltán¹

1. A brit jelenlét évtizedei Egyiptomban

1956-ban két olyan politikai felszólalás is elhangzott, amellyel a szónok kinyitotta Pandora szelencéjét. Hruscsov 1956 februárjában a Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusán titkos beszédében elítélte a sztálini személyi kultuszt, a rendőrállami terrort, és kijelentette, hogy a keleti blokkhoz tartozó országok maguk választhatják meg a szocializmus építéséhez vezető utat, miközben jelezte, hogy Moszkva azért továbbra is magánál fogja tartani a gyeplőt. Néhány hónappal később Nasszer elnök az alexandriai gyapottőzsde épülete előtt tartott tömeggyűlésen jelentette be a Szezi-csatorna államosítását.

A nyugati demokráciák polgárai 1956. július első felében értesültek a médiából Hruscsov februári titkos beszédének részleteiről, ennek ellenére 1956 nyarán mégsem a Szovjetunióra, hanem Egyiptomra irányult a világ figyelme. A nemzetközi krízis szövetét a Szezi-csatorna feletti ellenőrzés körüli hatalmi küzdelmek alkották, ezt azonban átszőtték az arab-izraeli konfliktus és a gyarmati felszabadító mozgalmak szálai is. A történetírás a közelmúlt egyik legjelentősebb eseményeként tartja számon ezt a világpolitikai válságot, amelyet még az 1945 utáni erőviszonyok határoztak meg, és amelynek hajszálgvökerei egészen a 19. század közepéig nyúltak vissza.

A Földközi-tengert és a Vörös-tengert összekötő hajózható csatorna megépítésének ötletét már Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) német filozófus felvetette a Napkirálynak, később Napóleon is kacérkodott a csatornalétesítés gondolatával, de mérnökei mérési pontatlansága miatt kivitelezhetetlennek ítélte a tervet.² A földszoros francia irányítással történő átvágása sértette a Brit Birodalom érdekeit, és az építkezést a britekkel szövetséges Oszmán Birodalom sem támogatta. A Szezi-csatornát végül mégiscsak a franciák építették meg Ferdinand de Lesseps (1805-1894) vezetésével, miután Mohamed Ali fia, Szaíd váli 1854-ben áldását adta a merész terv megvalósítására. Az egy évtizeden át tartó csatornaépítési munkákat 1859 áprilisában kezdték el Port Szaídnál. Franciaország korábbi alexandriai alkonzulja, a kalandorként is ismert francia mérnök, diplomata, a hajózási útvonalak lerövidítésének mestere 1869 novemberére fejezte be a mesterséges vízi út kialakítását. A százhatvankét kilométer hosszú, hét méter mély és ötvennyolc méter széles csatorna üzemeltetése feletti jogokat korlátozott időre, 99 évre a *Compagnie universelle du canal maritime de Suez (Egyetemes Szezi-csatorna Társaság)* kapta meg. A megállapodások értelmében a koncesszió megszűnését követően, 1968-tól a csatornának Egyiptom tulajdonába kellett kerülnie.³

A francia vállalkozásként megépített, franciák által ellenőrzött és üzemeltetett csatornára azonban a britek is szemet vetettek, hiszen Nagy-Britannia számára a leggyorsabb és a legrövidebb utat ez jelentette legfontosabb gyarmata, India felé. Az 1879-ben leváltott egyiptomi alkirály, Iszmáíl kedive pasa uralkodása alatt az egyiptomi államadósságot

¹ Egyetemi docens, Pannon Egyetem Veszprém, Társadalomtudományok Európa Tanulmányok Tanszék.

² SPILLMANN, G.: The Digging of the Suez Isthmus. (A mérnökök számításai alapján tíz méteres szintkülönbséget állapítottak meg a Földközi-tenger és a Vörös-tenger között.)

Forrás: http://www.napoleon.org/en/special_dossier/suez/html-content/historique/intro.html.

³ LEFEBVRE, D. (1999): A szezi ügy. Budapest, Osiris, pp. 23-24. Az átkelés időtartama 18-20 óra volt. A csatornát az 1956-os államosítást követően szélesítették, mélyítették, korszerűsítették.

harmincszorosára növelte. A britek számára a csatorna feletti hatalom megszerzésére az első lépés 1875-ben kínálkozott, amikor a magas államadósság, a pénzügyi csőd veszélye miatt Egyiptom arra kényszerült, hogy csatornarészvényeit eladja. Az akkori konzervatív brit miniszterelnök, Benjamin Disraeli a brit parlament felhatalmazása nélkül felvásárolta a pénzügyi nehézségekkel küzdő Iszmáil khedive „176 602 részvényét, amely a társaság tőkéjének majdnem felét tette ki. Ezek a részvények a brit korona birtokába kerültek. A brit kormánynak három képviselője lett az igazgatótanács tagja.”⁴ Nagy-Britannia nem szerzett ugyan részvénytöbbséget, de ettől kezdve a Szezi-csatorna fölött Franciaország és Nagy-Britannia rendelkezett. Az indiai szubkontinentst már szilárdan uraló britek azonban nem elégedtek meg azzal, hogy a társaság fő részvényesévé váltak és kiterjeszthették befolyásukat a világ egyik legfontosabb, stratégiai jelentőségű hajózási útvonalára, az Európa és Ázsia közötti tengeri utat lerövidítő átjáróra. A korábban Egyiptomban pénzügyi felügyelői⁵ szerepben jelenlévő Nagy-Britannia 1882. szeptember 13-án, a Tel el-Kebir-i csatában könnyedén legyőzte az Arabi pasa vezette egyiptomi hadsereget. A győztesek Arabi pasát nacionalista társaival együtt még 1882-ben Ceylon szigetére száműzték, ahonnan csak 1901-ben térhetett vissza Egyiptomba. A britek két hónap alatt megszállták a névlegesen az Oszmán Birodalomhoz tartozó, valójában azonban független és önálló északi Nílus-völgyet, amelyet korábban a szultán nevében a váli, majd 1867-től a kedive titulust viselő alkirály kormányzott. A Nílus-völgyben a hatalom tényleges birtokosává előlépett Nagy-Britannia ekkor kinyilvánította ugyan, hogy az Egyiptom (illetve a Szezi-csatorna) feletti uralmát ideiglenesnek tekinti, a brit megszállás mégis hetvennégy éven át, egészen 1956-ig elhúzódott.

A Brit Birodalom az 1956-os szezi válság előtt egy évtizeddel még Földünk negyedét foglalta magában. A 20. század közepére nyilvánvalóvá vált, hogy a birodalom bomlási folyamata feltartóztathatatlan, India elvesztése után a britek Egyiptomot sem tudták megtartani. 1954. október 19-én Kairóban a Nasszer vezette Forradalmi Parancsnoki Tanács által kikényszerített szerződésben Nagy-Britannia vállalta, hogy a csatornaövezetből a következő másfél év során kivonja az ott állomásozó mintegy nyolcvanezer katonáját. Az Egyiptomot 1882-ben gyarmati sorba kényszerítő britek több mint egy évszázados katonai jelenléte Egyiptomban ténylegesen 1956. június 18-án zárult le. Egyiptom területét ezen a napon kellett elhagyniuk a brit katonáknak, akikre az ország nem szövetségesként, nem védelmezőként, hanem megszállóként tekintett, ezért az egyiptomiak és britek közötti súrlódások mindennaposak voltak. Nasszer, aki a briteket mindig nagy megvetéssel emlegette, hivatalos távozásuk után öt nappal Egyiptom köztársasági elnöke lett. Ettől kezdve az északi Nílus-völgyben hivatalosan is minden hatalmi szál az ő kezében futott össze.

A brit megszállás teljes felszámolásáért küzdő Nasszer fontos lépésnek tartotta, hogy Egyiptom lemondjon Szudánról, amely 1956. január elsején független köztársasággá nyilvánította magát. Az egyiptomi vezető abban bízott, hogy Szudán a függetlenség elnyerését követően majd önként fog Egyiptommal egyesülni. Ehelyett azonban Afrika legnagyobb országában tizenhét éves véres polgárháború kezdődött az észak-szudáni muszlim arabok és a dél-szudáni keresztény, illetve animista törzsek között.

⁴ LEFEBVRE, D. (1999): A szezi ügy. Budapest, Osiris, p. 24.

⁵ NUTTING, A. (1964): The Arabs. A Narrative History from Mohammed to the Present. London, Hollis & Carter, p. 375.

2. A nílusi óriásgát projektje

Nasszer a szövevényes hatalmi- és érdekviszonyok, a nemzetközi erőter kiváló átlátása jellemezte. Diplomáciai mérkőzéseit az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti nagyhatalmi ellenségeskedések, az atomfegyverkezési verseny, a kölcsönös elrettentés politikájának maximális figyelembevételével folytatta, modernizációs törekvései alapvetően a nagyhatalmak rivalizálására, kölcsönös politikai bizalmatlanságára épült. Egyiptom az 1950-es években az arab világ legnépesebb országa volt, amelynek lakossága ez idő tájt évente mintegy félmillió fővel növekedett. A britektől való teljes függetlenség elnyerésének örömét az északi Nílus-völgyben beárnyékolta a szegénység problémája. Nasszer nem fogadta el természetesnek, hogy az országot a nyomor, a mélyszegénység gyötri, a gazdasági és társadalmi struktúrák átalakításával Egyiptom évszázados nyomorúságán akart enyhíteni, az ország elmaradottságát szerette volna felszámolni. Nagyszabású tervet dolgozott ki országa fejlesztésére, a szegénységi küszöb alatt élők felzárkóztatására. Az északi Nílus-völgy gazdasági fejlődésének vízenergia-programmal akart lendületet adni. Egyiptom jövője szempontjából kiemelten fontosnak tartotta, hogy erőművet építsen a szudáni határ közelében a Nílus gyorsfolyású szakaszára. A szenvedélyes igazságkeresés bűvöletében élő, szociálisan különösen érzékeny egyiptomi államférfi elképzelése szerint: az Asszuánnál építendő nílusi duzzasztógát mint a gazdasági-társadalmi megújulás egyik mozgatórugója jelentős mértékben megkönnyítené a gyorsan növekvő egyiptomi népesség élelmiszerrel és energiával történő ellátását. A beruházással pedig kezdetét venné egy lassú gazdasági növekedés, s Egyiptom lakossága a korábbi évtizedekhez képest stabilabb, méltányosabb körülmények között élhetne.

Az asszuáni gát építésének költségei azonban csillagászati összegeket jelentettek Egyiptom számára. A duzzasztógátat megépítését az adott körülmények között Egyiptom nem tudta volna önállóan, külső támogatás nélkül finanszírozni, ezért Nasszer a nyugati államokhoz fordult pénzügyi segítségért. Az Egyesült Államok ígéretet tett Egyiptomnak, hogy részt vesz a Níluson építendő nagy gát finanszírozásában. 1955 decemberében a Világbank 200 millió, az Egyesült Államok 56 millió, Nagy-Britannia 14 millió dollár hitelt ajánlott fel, részletesen kidolgozott gazdasági, politikai feltétel- és garanciarendszer keretében.

A grandiózus terv megvalósításához szükséges pénzügyi alapért cserébe a nyugati államok ki akarták terjeszteni befolyásukat Egyiptomra. A nílusi óriásgát megépítésének terve körül sokszálú nemzetközi diplomáciai küzdelem bontakozott ki. A britektől végleg megszabadulni vágyó Nasszer nem szeretett volna az Egyesült Államok védőernyője alá kerülni, nem akarta, hogy országa beépüljön abba az amerikaiak által vezetett politikai-katonai szövetségbe, amelyben Nagy-Britannia is jelentős szerepet töltött be.

Az utolsó brit katona Egyiptomból való távozása után néhány héttel, 1956. július 10-én Nasszer mégis elfogadta a nagy gát létrehozására az amerikai-brit pénzügyi támogatást. Az Egyesült Államok azonban hirtelen irányt váltott, Anthony Eden emlékiratai szerint a fordulatról még Londonnal sem egyeztetett.⁶ John Foster Dulles külügyminiszter a megígért amerikai pénzügyi hozzájárulást 1956. július 19-én visszavonta, az Egyesült Államok kormányának döntését a washingtoni egyiptomi nagykövet közvetítésével juttatta el Nasszerhez. Az egyiptomi elnök éppen Josip Broz Tito téli-nyári rezidenciáján, a festői Adria Brioni szigetén tartott megbeszélésekről utazott haza, amikor a repülőgépen Dulles álláspontjáról értesült.

A bejelentés indoklásában az Egyesült Államok Szudán jogaira, Egyiptom gazdasági instabilitására hivatkozott, de a Tajvan mellett elkötelezett amerikaiak döntésükkel a

⁶ EDEN, A. (1960): The Memoirs: Full Circle. London, Cassell, p. 422.

kommunista Kínát 1956. május 16-án elismerő Egyiptomot is büntetni akarták. A washingtoni pénzügyi program leállítását háttérben elsődlegesen a semleges egyiptomi elnök megleckéztetésének szándéka húzódott meg,⁷ akire még néhány évvel korábban az Egyesült Államok iránti túlzott szimpátiája miatt a Jimmy ezredes nevet ragasztották rá a Nílus-völgyi fiatalok. Eisenhower az amerikai gazdasági nyomással úgy akarta meggyengíteni Nasszert, hogy közben az arab nacionalizmus ne erősödjön meg, ugyanakkor Egyiptom ne sodródjon a Szovjetunió felé sem. Az Eisenhower-adminisztráció felmérte, hogy a Csehszlovákiából érkező fegyverszállítmányok miatt Egyiptom közeledett a Szovjetunióhoz, de washingtoni perspektívából Nasszer megleckéztetése ekkor azért tűnt időszerűnek, mert 1956 első feléve a hidegháborús atmoszférához szokott világpolitikában az enyhülés jegyében zajlott. Ezt jelezte Hruscsov áprilisi londoni, továbbá Guy Mollet májusi moszkvai látogatása. Másrészt, az Egyesült Államok az Omega-tervben kidolgozott lépések ütemében az arab szövetségi súlypontot ekkor kezdte Egyiptomról Szaúd-Arábiára áthelyezni.

Arra vonatkozólag, hogy Nasszer mikor döntött a Szezi-csatorna államosításáról, megoszlanak a vélemények. Heikal azt állítja, hogy az amerikaiak elutasításának hivatalos bejelentését követően született meg a sértett Nasszer végső döntése: „államosítja a Szezi-csatornát, amely olyan hosszú időn át volt a külföldi uralom jelképe, s azt is elhatározta, hogy a csatorna bevételeit a nagy gát építésére fordítja. Az elhatározás július 20-án, szombat délelőtt született, tíz és tizenegy óra között.”⁸ Az elnökhöz közel álló egyiptomi vezetők, köztük Abdel Latif Baghdadi, július 21-ét, maga Nasszer július 23-át jelölte meg döntése napjául.⁹ Ugyanakkor szintén Heikaltól tudjuk, hogy Nasszert, aki május közepén elismerte diplomáciailag a kommunista Kínát, nem érte teljesen váratlanul Dulles döntése. Legkésőbb 1956 tavaszán értesült arról, hogy az amerikaiak ígéretük visszavonását fontolgatják: „Mindezt azért tudta, mert megkapta a március közepén Teheránban összeült, a bagdadi paktum külügyminiszterei részvételével folytatott tárgyalások legtitkosabb üléseinek jegyzőkönyvét.”¹⁰ Számos forrás utal rá, hogy a Szezi-csatorna államosításának gondolata az egyiptomi elnököt – állításával ellentétben – már legalább másfél évvel az amerikai kölcsön megvonása előtt foglalkoztatta, tervébe 1955 februárjában Josip Broz Tito jugoszláv elnököt is beavatta.¹¹ Nasszer sorsfordító döntése megvalósításához azonban valóban Dulles amerikai külügyminiszter 1956. július 19-i bejelentése adta a szikrát, magát a koncepciót a végrehajtás napjáig a legnagyobb titok fedte.

Nasszer tehát valószínűleg már tavasz óta nem bízott abban, hogy Washingtontól meg fogja kapni az ígért támogatást. Ugyanakkor az egyiptomi vezető még június folyamán, az amerikai hivatalos elutasítást megelőzően, a brit csapatok távozásakor Kairóba érkezett Dmitrij Sepilov szovjet külügyminisztertől kedvező ígéretet kapott az asszuáni gát megépítésének szovjetek által történő finanszírozására. Míg az Izraelt keresztvíz alá tartó sztálini Szovjetunió külpolitikája elsősorban a kelet-európai egyennépköztársaságok

⁷ STEPPAT, F. (1960): "Die arabischen Staaten zwischen West und Ost". In: Die Begegnung mit dem Atomzeitalter. Herausgegeben von Wilhelm Cornides unter Mitwirkung von Arnold Bergstraesser, Walter Hofer und Hans Rothfels, etc. München, p. 684.

⁸ MUHAMMED H. HEIKAL (1973): The Cairo Documents: The Inside Story of Nasser and His Relationship with World Leaders, Rebels, and Statesmen. New York, Doubleday, p. 74. (Magyarul: MUHAMMED H. HEIKAL (1974): Nasszer és kortársai: kairói dokumentumok. Budapest, Kossuth, p. 89.)

⁹ CALVOCORESSI P. (1964): Suez Ten Years After: Broadcasts from the B.B.C. Third Programme. London, British Broadcasting Corporation, p. 44.

¹⁰ MUHAMMED H. HEIKAL (1973): The Cairo Documents: The Inside Story of Nasser and His Relationship with World Leaders, Rebels, and Statesmen. New York, Doubleday, p. 70. (Magyarul: MUHAMMED H. HEIKAL (1974): Nasszer és kortársai: kairói dokumentumok. Budapest, Kossuth, p. 83.)

¹¹ A téma részletes kifejtését adja JAMES L. M. (2006): Nasser at War: Arab Images of the Enemy. Basingstoke, Palgrave Macmillan, pp. 23-25.

kiépítésére, a nyugati blokk elleni elkerülhetetlen háború katonai megalapozására koncentrált, magát az Arab Ligát pedig brit politikai befolyás alatt álló szervezetnek tekintette, a hruscsovi érában a szovjetek figyelme már kiterjedt az arab Közel-Kelet és Észak-Afrika térségére is, s Moszkva „harmadik világ”-politikájának alapelvei 1955-1956 folyamán körvonalazódtak.¹² A rendkívüli műveltségéről és rendíthetetlen kommunista elkötelezettségéről ismert szovjet külügyminiszter ajánlata világosan jelezte, hogy a moszkvai külpolitika az Európán kívüli világ felé is fokozni kívánja aktivitását. Bár a Szovjetunió ígérete úgy hangzott, hogy baráti gesztusból segít, az országa függetlenségét féltő Nasszer gyanakvóan tekintett a nagyvonalú, ellenszolgáltatás nélküli ajánlatra. Az el nem kötelezett államok egyik vezéregyéniségévé ekkor felnövő egyiptomi politikus azért nem akarta azonnal megragadni a kínálkozó lehetőséget, mert ezáltal is háritani próbálta a szovjetek leplezetlen közeledési szándékát.

3. A Szezei-csatorna államosítása

A csatornaügyet Nasszer elválaszthatatlannak tartotta az asszuáni gát megépítésének szükségességétől. Úgy tervezte, hogy az Egyiptom mezőgazdaságát forradalmasítani hivatott asszuáni gát építésének költségeit jelentős részben a külföldi érdekcsoportok kezében lévő, világtengereket összekötő csatorna használati díjából fogja fedezni. A Szezei-csatorna nemzetközi kereskedelemben betöltött szerepe közismert volt, mivel a világ tengeri forgalmának 15 százalékát bonyolította le. A csatorna államosítását megelőző évben több mint 14 000 hajó haladt át évente a szűk vízi úton, csaknem félszáz ország hajója közlekedett a csatornán. Az egyszerűen csak „olajfűt”-nak nevezett Szezei-csatorna stratégiai, gazdasági jelentőségét önmagában az olajszállítási mutató is jelzi: „1955-ben 12,5 millió tonna nyersolajat” és „csaknem 67 millió tonna olajipari terméket” szállítottak a csatornán.¹³ Nyugat-Európa korabeli kőolajellátásának jelentős része a Szezei-csatornán keresztül érkezett meg a célországokba, hiszen az 1950-es évek közepén Európa e régiójának éves olajfogyasztása 133 millió tonna volt, s ennek több mint kétharmada származott az arab világból. 1955-ben a korábbi évek nyereségét jóval meghaladó, 35 millió egyiptomi font áramlott ki Egyiptomból a csatornát ellenőrző nyugati államokba, míg a Szezei-csatorna Társaság évi bevételéből Egyiptomnak mindössze egymillió egyiptomi font jutott.

A fiatal egyiptomi elnök, aki a társadalmi igazságtalanságok mérséklését tartotta politikai hitvallása sarokkövének, a szikrázó nyár kellős közepén országa politikai függetlenségének programját tehát a gazdasági önállósodás, a nemzeti vagyon visszaszerzésének igényével bővítette ki. 1956. július 26-án este Alexandriában tette meg a végső lépést, ami Egyiptom teljes önállóságáig, az európaiak gyarmati hegemoniájának végleges felszámolásáig még hátra volt: egy millió ember előtt bejelentette a világ egyik legjelentősebb vízi útja, Nagy-Britannia legfontosabb közel-keleti érdekeltsége, a Szezei-csatorna államosítását. Egyiptom politikai önállósodása mellett a gazdasági függetlenedés az immateriális nyereségek tekintetében is fontosnak számított. Csaknem egy évszázaddal korábban a csatorna megépítése mintegy százhuszonöt ezer egyiptomi munkás életébe került, ezért az Egyiptom földjén húzódó, de Nagy-Britannia által felügyelt Szezei-csatorna államosítása a brit elnyomás alatt sokat szenvedett egyiptomi nép régóta áhított felszabadulását jelképezte.

¹² LACOUTURE J.: 'Bandung's lost illusions'. In: *Le Monde diplomatique*, April 2005.

Forrás: <http://mondediplo.com/2005/05/17bandung>

¹³ NOURREDINE ABDI (2007): "Az arab politikai nacionalizmustól az olajipari nacionalizmusig, avagy a dirigista orientáció". In: *Mediterrán Világ* 4. p. 55. és LEFEBVRE D. (1999): *A szezei ügy*. Budapest, Osiris, p. 33.

A történelemformáló eseményhez, Egyiptom nemzeti felségterületének visszavételéhez, az államosítási rendelet kihirdetéséhez Nasszer a forradalom évfordulóját tartotta a lehető legmegfelelőbb alkalomnak: Fárúk királyt néhány évvel korábban éppen július 26-án állították félre a Szabad Tisztek. A beszéd helyszíne is szimbolikus jelentőségű, hiszen az elnök szülővárosában, Alexandriában volt a Szezi-csatorna Társaság egyiptomi székhelye.

A csatorna államosításának bejelentése alaposan kidolgozott forgatókönyv szerint történt, az előkészületeket teljes titoktartás mellett végezték. A gondosan megtervezett kommunikációs láncolat tökéletesen működött. Miközben Nasszer elnök az alexandriai gyapottözsde épületénél a hatalmas tömeg előtt beszélt – szavait a rádió is közvetítette –, az egyiptomiak az előzetesen egyeztetett koreográfiának megfelelően, Ferdinand Lesseps neve elhangzásakor ellenőrzésük alá vonták a szűk vízi utat, különös tekintettel a csatorna kiemelt jelentőségű pontjaira, Iszmáiljára, Port Szaídra és Szeze. Iszmáiljában a francia igazgatótól Mahmúd Junesz ezredes átvette a csatorna forgalmának irányítását.

Egyiptomban a nyár közepén olyan forró a levegő, „mint az olvasztott fém abban a pillanatban, mikor kiemelik az olvasztókemencéből és tégelybe öntik”.¹⁴ Itt, a sivatagi pokol tornácán, ahol a szél nem játékos, hanem tüzes, bárkit kedve szerint elragadhat a fantáziája, a rekkenő hőség játékot űzhet vele: az oázis délibábjával kecsegtetheti a kimerült vándort. A késői értelmező számára Nasszernek az az eltökélt szándéka, hogy az egyiptomi gazdaság kulcsszektorait egyiptomi kézbe veszi, Don Quijote hatalmas szelmalmokkal vívott küzdelmének tűnhet. A lándzsás lovas történetére emlékeztető epizód során azonban a történelem reflektorának fénye ismét Egyiptomra esett. A szezi válság kirobbanása egy erőteljesen mediatisált esemény volt, a rádión és a világsajtón keresztül bárki értesülhetett az egyiptomi eseményekről.

Az ekkor már minden tekintetben érett, kiforrott személyiségű, szuverén nyelvet beszélő, bátor és általában a csodákban is hívó fiatal egyiptomi politikus nem sok ügyet vetett a britek és a franciák profitérdekeltségére vagy presztízsszemponjtaira. A brit és a francia politikusok mérhetetlen dühükben Nasszert szidalmazták, hangsúlyozva, hogy az egyiptomi elnök elszalasztotta az alkalmat, hogy csendben maradjon. Nasszer azonban nem akart csendben maradni és nem akarta hagyni, hogy továbbra is az európai nagyk intézzék Egyiptom ügyeit. Elsődleges célja az volt, hogy kifogja a szelet a britek és franciák vitorláiból és azt a saját vitorláiba gyűjtve, a további jó szélben bízva növelje Egyiptom bevételeit. Nasszer ezekben a hónapokban nem elragadtatott álmodozó, hóbortos ötleteket gyártó, hanem nagyon is földön járó államférfinek bizonyult.

4. Üzenet az araboknak és a Nyugatnak

Az egyiptomi államfő Alexandriában elmondott rendkívül kemény beszédének első részében az arab nacionalizmus, az arab világot egyesítő politika dicsőítésével párhuzamosan súlyos szavakkal bírálta a gyarmatosító nagyhatalmakat és az általuk támogatott zsidó államot, amely az előző évben megtámadta az 1949-es fegyverszüneti egyezmény szerint egyiptomi fennhatóság alá került 135 négyzetmérföldnyi Gázai övezetet. „Az ütközet – hangsúlyozta Nasszer –, amelyet jelenleg vívunk az imperializmus, annak taktikája és módszerei ellen folyik, harc az imperializmus végrehajtó eszköze, Izrael ellen, amelyet az imperializmus hozott létre abból a célból, hogy miként szétzúzta Palesztinát, megsemmisítse nacionalizmusunkat is. Szétzúzták Palesztinát és banditák

¹⁴ MÁRAI S. (é.n.): Napló 1943-1944. Budapest, Akadémiai/Helikon Kiadó, p. 13. Az idézett hasonlat Márai szaharai tapasztalatát közvetíti.

módjára támogatták Izraelt. Támogatták Izraelt azért, hogy tönkretegyenek, földönfutók sorsára kárhoztassanak bennünket. Oly mértékig bátorították Izraelt, hogy az az egész világnak kijelenthette, hogy szent földje a Nílustól az Eufráteszig terjed. Tudatában vagyunk az ebből fakadó veszélynek, s meg fogjuk védeni nacionalizmusunkat. Mindnyájan védelmezni fogjuk arabságunkat, és annak szellemében fogunk munkálkodni, hogy az arab haza az Atlanti-óceántól a Perzsa-öbölíig terjedjen.”¹⁵

Az egyiptomi elnök szavai alapján Izrael döntéshozó politikai elitje azt a nézőpontot képviselte, hogy Nasszer víziója az Arab Birodalomról megegyezik „*A forradalom filozófiájá*”-ban két évvel korábban jelzettekkel. Emlékeztettek rá, hogy az „ördögi despota” 1954-ben megjelent könyvecskéjében már egyértelműen kifejtette azt a szándékát, hogy hatalmát ki fogja terjeszteni az arab nemzetek, az iszlám országok és az egész afrikai kontinens fölé. Nasszer arab világra vonatkozó egyesítési törekvéseit az izraeli vezetők imperialista fellépésnek minősítették, úgy érezték, hogy az egyiptomi elnök addig bizonyosan nem nyugszik, amíg mindazt meg nem szerzi, amit akar.

Ben Gurion igyekezett leleplezni a világ közvéleménye előtt, hogy az egyiptomi elnök július 26-i beszédében ismét a pánarab terjeszkedés programját hirdette meg, nyugtalansággal töltötte el, hogy Nasszer az egész Közel-Kelet felett át akarja venni a hatalmat. Feltételezte, hogy a Bismarckhoz hasonló egyiptomi „diktátor” elfoglalja és egyesíti majd a legfontosabb arab olajállamokat is, Szaúd-Arábiát, Kuvaitot és a bagdadi paktum alapító államát, a Nyugat legfőbb bástyájának számító Irakot. Ezáltal Nasszer nem csak az olajszállítást, hanem az olajforrásokat is felügyelni fogja. Az arab politikus valóban részletesen tanulmányozta Otto von Bismarck egységesítő modelljét, de az arab viszonyokra, az arab egység kialakítására soha nem kívánta alkalmazni a német egység kancellárjának híres „vérrel és vassal” módszerét. A hegemonikus törekvések ez idő tájt távol álltak a fiatal elnöktől.

Nasszer, az asszuáni gát lelkes szószólója Alexandriában a százezres ujjongó tömeg előtt sorolta az egyiptomi sérelmeket és követeléseket, kendőzetlenül szólt a Nyugattal való szembenállásának, ellentéteinek alapelveiről. Kifejtette, hogy semmilyen sértést nem hajlandó lenyelni a nyugati politikusok részéről. Nasszer felháborodását fejezte ki, amikor arról szólt, hogy a Nyugat úgy akarja láttatni őt, mint aki Egyiptom érdekei ellen cselekszik. Felhívta a figyelmet, hogy éppen azok diabolizálják Egyiptomot, akik imperialista törekvéseikkel uralták és továbbra is uralni akarják ezt a régiót. Az elnök beszédében arra is emlékeztette az egyiptomiakat, hogy meg kell szabadulniuk az imperializmus szálaival sokszorosán átszótt „gyűlölt múlt maradványaitól”. Beszért továbbá a Szíriával létrehozandó uniós egyesülés általános elveiről, Egyiptom nemzetközi tekintélyének növekedéséről, az el nem kötelezett politika három vezető államának (Egyiptom, India és Jugoszlávia) brioni konferenciájáról és az algériaiak függetlenségi törekvéseiről. Az egyiptomi vezető nyilvánosan pártfogásába vette a Franciaországgal szemben 1954. november 1. óta függetlenségükért harcoló algériai felkelőket.

Nasszer beszédében több alkalommal is említette a 19. század egyik leghíresebb kalandora, Ferdinand Lesseps nevét, és megvetően párhuzamot vont a francia mérnök és a Világbank elnöke között. Az egyiptomi elnök feltárta hallgatósága előtt, hogy a nyugat-európai nagyhatalmak mértéktelen hasznot húztak Egyiptom egyik legjelentősebb jövedelemforrásából. Nasszer a gyarmatosítás sajátos válfajaként értékelte a Világbank azon törekvését is, hogy az asszuáni gát felépítéséhez nyújtandó kölcsönért cserébe teljes mértékben felügyelni kívánta az egyiptomi költségvetést. Az egyiptomi politikus hangsúlyozta, hogy a Nílusra tervezett óriásgát építésére szánt amerikai pénzek visszatartása kényszerítette őt a Szezi-csatorna Társaság államosítására. Az Egyesült

¹⁵ Gamal Abdel Nasszer egyiptomi elnök beszéde a Szezi-csatorna Társaság államosítása alkalmából.

In: LUGOSI Gy. (Szerk.) (1989): Dokumentumok a Közel- és Közép-Kelet történetéhez (1914-1980). Budapest, Tankönyvkiadó, p. 319.

Államok szemére vetette, hogy az ígért finanszírozás váratlan megtagadásával méltóságában megalázta az önállóságát visszanyert Egyiptomot. Nasszer rámutatott, hogy az Egyesült Államok ígérete visszavonásakor csak azért említette kifogásai között Szudánt, hogy vizályt szítson Egyiptom és déli szomszédja között, s ezzel megtorpedózza az asszuáni gát építését.

Az elnök július 26-i beszédében mindenki számára világossá akarta tenni, hogy a jövőben Egyiptom a saját útját fogja járni. Elhangzott az is, hogy ha a Nyugat semmibe veszi Egyiptom érdekeit, akkor magára vessen. Nasszer az egyiptomi nép előtt deklarálta, hogy a Níluson mindenképpen meg fog épülni az asszuáni gát: „1953-ban valaki előterjesztette nekünk a magas gát tervét. Ezt 1953 folyamán megvizsgáltuk. A terv 1924 óta készen volt. Néhányan azt mondták, az illető bolond... Tanulmányoztuk a tervezetet, majd szembe kellett néznünk a finanszírozás nehézségeivel. Bizonyítást nyert, hogy a terv megalapozott és megvalósítása esetén a mezőgazdasági földterületek kiterjedése másfél millió feddánál lenne növelhető. Az építkezés 10 évet venne igénybe, s további 1 milliárd kilowatt villamosáramot biztosítana nekünk. Ennél fogva ez egy olyan tervezet, amely jövedelmet termelhet, s szerepet játszhat az életszínvonal növelésében. Kijelentettük, hogy a tervet a termelés növelését elősegítő más projektumokkal együtt szándékunkban áll megvalósítani.”¹⁶

Nasszer kezdetben humorosnak ható beszédében hangsúlyozta, hogy az amerikaiak által ígért támogatáshoz képest a Szezei-csatorna államosításával Egyiptom évente sokkal több bevételhez fog jutni, amelyet az egyiptomiak életszínvonalának emelésére lehet fordítani. A valaha egyiptomi fellahok által, Egyiptom területén épített Szezei-csatorna Egyiptom tulajdona, a belőle származó jövedelemnek Egyiptomot kell gazdagítania. A Szezei-csatorna és Egyiptom viszonyában radikális fordulatnak kell bekövetkeznie. Eddig ugyanis a csatorna uralta Egyiptomot, mostantól a csatornának kell szolgálnia azt az országot, amelynek a területén áthalad és amelyhez elválaszthatatlanul hozzátartozik.

A Szezei-csatorna államosításának indoklásakor Nasszer az olajiparból hozott analógiát. Az 1938-as mexikói és az 1954-es iráni eseményeket vette alapul, ahol már államosították az olajipari cégeket, s a nemzeti olajvagyon visszakerült az olajország birtokába. Az egyiptomi elnök szerint a Szezei-csatorna hajózásából származó jövedelem ugyanúgy megilleti az egyiptomiakat, mint ahogyan az olajtermelő országokat az olajbevételek. Az alexandriai nagygyűlésen elhangzott beszéd e gondolatának később messzeható következményei lettek az arab olajországokban, a Szezei-csatorna államosításának felhajtóereje másfél-két évtized múlva ismét megmutatkozott, mégpedig az arab olajipari nacionalizmus jelenségében. „Nasszer eszmerendszerének legfontosabb következménye az volt, hogy felbátorította az olajban gazdag országokat a nyersolajat kitermelő hatalmas társaságokkal szemben. [...] A nasszeri Egyiptom 1956-ban államosította a Szezei-csatornát. Ez az intézkedési forma kibővítette az arab dirigista nacionalizmus arzenálját, s eme fegyvernemet használta a hetvenes évek arab nacionalizmusa az olajiparban. Mintegy húsz évvel később ehhez az eszközhöz nyúltak azok az arab emirátusok és királyságok is, melyek addig elzárkóztak az arab nacionalista dialektikától, viszont mégiscsak saját kezükbe szeretnék volna venni nemzeti olajkincsüket. [...] 1975 elejére gyakorlatilag az összes arab állam nemzeti kézbe vette olajszektorát.”¹⁷

A nemzetközi vízi út tehát teljes mértékben Egyiptom tulajdonába került. Az 1956. évi 285. számú törvény az Egyetemes Szezei-csatorna Társaság állami tulajdonba vételéről (Kairó, 1956. július 26.) garantálta a szabad hajózást a Szezei-csatornán. Nasszer a

¹⁶ Gamal Abdel Nasszer egyiptomi elnök beszéde a Szezei-csatorna Társaság államosítása alkalmából. In: LUGOSI GY. (Szerk.) (1989): Dokumentumok a Közel- és Közép-Kelet történetéhez (1914-1980). Budapest, Tankönyvkiadó, p. 326.

¹⁷ NOURREDINE ABDI (2007): „Az arab politikai nacionalizmustól az olajipari nacionalizmusig, avagy a dirigista orientáció”. In: Mediterrán Világ 4. pp. 61-63.

külföldi érdekcsoportok jogait is tiszteletben akarta tartani, ezért nem a részvényesek kisemmizésével és a korábbi kötelezettségek félresöpítésével hajtotta végre az államosítást. Hat cikkelyből álló államosítási rendeletében, amelyet ekkor hirdetett ki, a részvényesek kártalanítását ígerte, mégpedig a párizsi tőzsde aznapi záróárfolyamán. Az 1956. évi 285. számú törvény a Társaság államosítását nemzetközi jogilag nehezen támadhatóvá, ugyanakkor a világ közvéleménye számára elfogadhatóvá tette. Ezért az amerikai diplomácia sem az államosítás tényét vagy körülményeit, hanem az alexandriai beszéd Egyesült Államokra vonatkozó megállapításait kifogásolta.

A Szuézi-csatorna eddig a megalázottság szimbóluma volt, ezért az államosítás vonatkozásában Nasszer nemcsak konkrét politikai programról, hanem értékekről, értékrendekről, általános elvekről is beszélt. Annak a méltóságnak a visszaszerzéséről beszélt, amely révén a szuverenitás, a végső döntés joga az egyiptomiak kezébe került, szemben azzal az évszázados gyakorlattal, amikor Egyiptom külső irányítás alatt állt, és politikailag, gazdaságilag teljes mértékben ki volt szolgáltatva a nyugati gyarmatosító hatalmaknak.

Nasszer hatalomra kerülése óta tradicionális szabadságelvű politikai filozófiát képviselt Egyiptomban, szemben a brit (John Locke-i) eredetű, majd a franciák által is képviselt modern liberalizmussal, amely az individuális szabadságfelfogást hirdeti. Az egyiptomi államférfi nem az egyén, hanem egy nagy politikai közösség szabadságát helyezte előtérbe, s ezt az egyiptomi népre irányuló szabadságpátoszt lelkesen üdvözölték az egyiptomiak.

A megnyerő, hétköznapi fellépésű elnök csaknem háromórás alexandriai beszédét két szó uralta, a méltóság és az erő. Büszke volt rá, hogy az egyiptomiak a gyarmati sorból felemelkedtek és most már teljesen önálló entitásként szerepelnek a világpolitika színpadán.

5. Elhangzott vagy megtörtént?

Nasszer, a kiemelkedő retorikai tehetséggel és kommunikációs készséggel rendelkező államférfi ekkorra már megszokta, hogy nagy tömeg előtt valóságos néptribunként kell szólnia. Éles elméjű és határozott szónok volt, aki tudta, hogyan kell a néptömegeket megszólítani, érzelmeiket felkorbácsolni vagy lecsillapítani, az egyes eseményeket, jelenségeket számukra felnagyítani vagy lekicsinyíteni, bagatellizálni. De itt nem csak az összegyűlt sokaság szája íze szerint akart beszélni. Nasszer azonos volt szerepével, azt mondta, amit érzett, azt mondta, amit mondani akart. És az emberek hittek neki, mert hitelesnek tartották. Most még azok is támogatták, akik egyáltalán nem értettek egyet számos más konkrét politikai állásfoglalásával.

Tudjuk, a politikusok beszédeikkel, szónoklataikkal néptömegeket, embermilliókat akarnak befolyásolni, lelkesíteni. A politikai retorikában a szavak, a nyelvi fordulatok mellett azonban a mimika és a gesztusok is a beszédek szerves alkotóelemei. A verbális üzeneteknek nemcsak a tartalma és a formája számít, a sikeres retorika nem nélkülözheti a pátoszt és a hallgatóságnak megfelelő jellemet, benyomást, tekintélyt. Nasszer nem esett a teátrális pózok használatának bűvöletébe, de nem volt előtte a nyugati diplomáciai illem megkövetelte paraván sem. Beszéde elemzésekor arra is figyelniük kell, hogy a muszlim civilizációban élőknek a miénktől különbözik a beszédmódjuk, fogalomhasználatuk, mást fejeznek ki a kézmozdulataik, fintorgásaik, biccentéseik, mosolyaik, szemöldök-összehúzásai. Vagyis nemcsak az a fontos, hogy egy politikus mit mond egy adott témáról, hanem az is, hogy hogyan mondja azt, amit mond. Az arab világban az érzelmek nyersebb és közvetlenebb megnyilatkozása jellemző. Egyiptom polgárainak az érzelmektől átítatott szavakból érezniük kellett, hogy elnökük elszánta

rendkívüli. Számunkra szokatlannak tetszik, ha egy beszédet mondó államférfit a gondolatok sodrában nevetni hallunk, Nasszer szavai azonban időről időre nevetésbe torkollottak, s az elnök többször feltörő nevetése magával ragadta a tömeget is. Akik látták-hallották, a fizikából vett hasonlaltal élve, úgy érezték, mintha egy sűrű tömeg szétrobbanásának lettek volna tanúi. A biológia által pusztá reflexfolyamatként leírt nevetést a pszichológiai szakirodalom kiváló érzékkel mutatja be csoportszervező társas jelként. A politikai üzenet mögött ekkor már ott volt a politikai személyiség vonzása is, ami legalább annyit számít, mint maga a politikai program.

Az elnök beszédét és nevetését szűkebb értelemben az egyiptomi néphez intézte, tágabb értelemben és ellenkező előjellel az egész nyugati világhoz. Az egyiptomiak, továbbá a velük szimpatizáló arabok azonnal megértették Nasszer beszédének üzenetét, átérték annak jelentőségét. Tudták, hogy az elnök *velük* nevet, ugyanakkor a Nyugat számára is nyilvánvaló volt, hogy *rajtuk* nevet: „A beszédet fel-feltörő kacagások kísérték: Nasszer is természetesen nevetett, ennek hangfelvételét egymással vetélkedve méregdrágán vették meg a világ rádióállomásai. Maurice Siegel, az *Europe n° 1* rádió vezetője így mesélt később erről: »Ez a kitörő nevetés történelmi jelentőségű volt. Be kellett mutatni a rádióhallgatóknak. De hogyan találjuk meg? Végül az Agence France Presse (AFP) hallgatószolgálatánál leltünk rá. 25 000 akkori frankot fizettünk érte. Drága volt, de Nasszer nevetése többet mondott minden kommentárnál.« Az egyiptomi tömeg átvette, visszhangozta és még jobban felerősítette ezt a nevetést: a felszabadulásnak, de egyben a provokációnak a hangja is volt ez. Nasszer beszédének befejező részénél tartott, de már senki vagy szinte senki nem hallotta őt a túlfűtött tömeg zajától. De alig volt már ennek jelentősége: a lényeg úgyis elhangzott. A történész, Jacques Bénoist-Méchin így foglalja össze a történeteket: »A ziháló tömeg nem fogta vissza tovább magát. Az évszázados megaláztatás, jogfosztottság és gyűlölet után egyszerre kitört belőle a fergeteges öröm. Viharos tenger módjára morajlott, zúgott, remegett az emberáradat. Nasszer nevetését visszhangozva egy óriási kacagás tört fel 250 000 mellkasból. Végigzúgott a téren, visszaverődött a régi házak homlokzatáról, átnyargalt a sugárutakon, elhallatszott egészen a kikötőben horgonyzó Jamaica nevű angol cirkálóig. Visszhangja még aznap este eljutott a világ összes fővárosába. A londoni és a párizsi lapok azt írták, hogy ez egy hisztérikus nevetés volt. De itt egészen másról van szó, a hisztéria ugyanis mindig tartalmaz öntudatlan elemet. Ez a nevetés kihívás volt. A legarcátlanabb kihívás, amelyet a Kelet valaha is intézett a Nyugathoz.»¹⁸

Az elnöki nevetésben hatalmas erő feszült, ami a külső szemlélőt félelemmel töltötte el. Ez a hátborzongató nevetés, amelyben kifejeződött Nasszer meglepedettsége, az egyiptomiak nagyszerűségébe vagy fölényébe vetett hite, a nyugat-európai nagyhatalmak elevenébe talált. Voltak, akik Nasszer nevetésére a „gúny tőre” metaforát használták, amelynek az volt a célja, hogy a „mélynyugat” államainak (Franciaország és Nagy-Britannia) testébe hatoljon. Az elnöki beszédet a nyugati média drámai eseményként, magát az elnököt pedig démonikus figuraként értelmezte.

A politikusok a testbeszéd fortélyait hasznosan gyakorolják, de a nevetés valóban szokatlan a politikában. A fizikai részegséggel vetekedő szellemi megittasodás mélyén valamiféle vadság, nyersesség, vakmerőség húzódik meg, ezért a beszéde közben nevető elnök sokakban a vadember képzetét keltette. Nasszer nevetését eredeztethetnénk a hatalomélmény mély átéléséből, ugyanakkor sajátos közlési formájában a mélységes elszánás, a Nyugathoz való nem nyugati viszonyulás sajátos logikája munkált. A politikai nagygyűlésen a hatás nem maradt el, a közönsége szinte itta a szavait, lelkesülten fogadta gesztusait és átérték azok jelentőségét.

¹⁸ LEFEBVRE, D. (1999): A szuezi ügy. Budapest, Osiris, pp. 31-32.

Egy nép, egy közösség felszabadultságának, tiszta örömeinek érzése nyilvánult meg a közös katarziszban, az együttünneplésben. A történelem fuvallatát mindenki a saját bőrén érezkelhette.

A Szezei-csatorna államosításának bejelentése az országát és saját hatalmát a nyugati nagyhatalmaktól és Izraeltól fenyegettetve érző Nasszer önvédelmi reflexiójaként értelmezhető.¹⁹ Ugyanakkor az egyiptomiak és az arab népek büszkeségét és önbizalmát erősítő július 26-i beszéd az arab magabiztosság és hatalomtudat első dokumentuma. Az egyiptomi elnök az indulatos fellépését követő napokat szabadságon töltötte Alexandriában. „Népszerűsége fantasztikus méreteket öltött. Az utcákon megtapsolták, amikor elindult, hogy beszédet mondjon az alexandriai egyetemen. Úgy érezte most, hogy Egyiptom lelke hétezer év után visszatért.”²⁰

Nasszer alexandriai beszédének szövege letölthető:

Speech by Gamal Abdel Nasser (26 July 1956)

http://www.ena.lu/speech_gamal_abdel_nasser_26_july_1956-020000559.html

Az előzményekhez ajánlott videó:

The Other Side Of Suez 1956 - BBC Documentary – part (1/3)

<http://www.youtube.com/watch?v=nOSG-mTttzE>

A beszédhez és következményeihez ajánlott videó:

The Other Side Of Suez 1956 - BBC Documentary – part (2/3)

<http://www.youtube.com/watch?v=ZHP3XClj-tk&feature=related>

Irodalom:

- CARLTON, D. (1988): Britain and the Suez Crisis. Oxford: Basil Blackwell, 174 p.
CALVOCORESSI, P. (1966): Suez Ten Years After. New York: Pantheon Books, 160 p.
FISCHER, P. (1994): 125 Jahre Suezkanal. Berlin: Cornelsen, 16 p.
FREIBERGER, S. Z. (1992): Dawn over Suez: The Rise of American Power in the Middle East, 1953-1957. Chicago: Dee., 286 p.
GORST, A. – JOHNMAN, L. (1997): The Suez Crisis. London/New York: Routledge, 186 p.
KELLY, S. – GORST, A. (Ed.) (2000): Whitehall and the Suez Crisis. London: Cass, 250 p.
LOUIS, W. R. – OWEN, R. (Ed.) (1989): Suez 1956: The Crisis and its Consequences. Oxford: Clarendon, 460 p.
TURNER, B. (2006): Suez 1956. London, Hodder & Stoughton, 531 p.

¹⁹ MUHAMMED H. HEIKAL (1973): The Cairo Documents: The Inside Story of Nasser and His Relationship with World Leaders, Rebels, and Statesmen. New York, Doubleday, pp. 77-89. (Magyarul: MUHAMMED H. HEIKAL (1974): Nasszer és kortársai: kairói dokumentumok. Budapest, Kossuth, pp. 91-109.); NUTTING, H. A. (1967): No End of a Lesson. The story of Suez. London, Constable, p. 45.; JAMES, L. M (2006): Nasser at War: Arab Images of the Enemy. Basingstoke, Palgrave Macmillan, pp. 27-28.

²⁰ MUHAMMED H. HEIKAL (1973): The Cairo Documents: The Inside Story of Nasser and His Relationship with World Leaders, Rebels, and Statesmen. New York, Doubleday, p. 99. (Magyarul: MUHAMMED H. HEIKAL (1974): Nasszer és kortársai: kairói dokumentumok. Budapest, Kossuth, pp. 121-122.)

A bolgár társadalom átalakulásának tendenciái – etnikai földrajzi aspektusból

*Kőszegi Margit*²¹

1. Bevezetés

Délkelet-Európa egykor szovjet érdekszférához tartozó országai számára a XX. század utolsó évtizede mélyreható társadalmi és gazdasági változásokat hozott. A kommunizmus negyven éve után felbomlottak a második világháború óta uralkodó ideológiai keretek, miközben a piacgazdaságba történő átmenettel átalakuló tulajdonviszonyok és termelési feltételek alapjaiban változtatták meg ezen államok polgárainak társadalomban betöltött szerepét, egzisztenciális helyzetét.

A bekövetkező változások gazdasági vonatkozásait számos hazai földrajzi munka is taglalta, azonban a később jelentkező társadalmi hatások vizsgálata csupán az ezredforduló után indult meg nagyobb léptékben (HORVÁTH GY. 1998, ILLÉS I. 2002, HAJDÚ Z.–ILLÉS I.–RAFFAI Z. 2007). E problémák Délkelet-Európában a rendszerváltás kezdetétől összefonódtak a tarka etnikai összetételből adódó társadalmi ellentétekkel (KOC SIS K. 1993).

A Balkán nyugati felén mindez, a napjainkban is zajló határmódosulásokhoz vezetett (KOC SIS K. 2007, REMÉNYI P. – VÉGH A. 2006). A keleti államok, Románia és Bulgária meg tudta ugyan őrizni határai stabilitását, azonban egyre nagyobb kihívást jelent számukra a korábban évtizedekig figyelmen kívül hagyott, jelentős létszámú kisebbségeik integrálása a többségi társadalomba. Különösen igaz ez a bolgár lakosság esetén, ahol éles kulturális törésvonal húzódik a muzulmán vallású törökök és pomákok, valamint az ortodox keresztény bolgárság között (BOTTLIK ZS. 2008).

E probléma részletesebb feltárásának alapját képezheti az etnikai összetételben történt módosulások bemutatása az átmenet éveiben. Jelen tanulmány célja e változások térbeliségének feltárása kvantitatív módszerek segítségével.

2. Adatbázis, módszerek

A rendszerváltás időszakának etnikai földrajzi vizsgálatához az 1992-es és a 2001-es népszámlálások adatai szolgáltatók az alapot. Feldolgozásukat a bolgár Nemzeti Statisztikai Hivatal (NSI) honlapjának adatsorain kívül az a 28 kötetes kiadvány tette lehetővé, melyben Bulgária 28 megyéjének (oblaszt) NUTS 4-es (az új nomenklátúra szerint LAU 1-es) közigazgatási beosztása (obstinák, azaz községek) szerint publikálták a 2001-es népszámlálás eredményeit. A kiadvány összehasonlító táblázatai segítségével lehetséges az adott időintervallum folyamatainak feltárása. A területiségi vizsgálatához a kartográfiai alapot a JORDAN, P. (1995) által szerkesztett, Délkelet-Európa etnikai viszonyait bemutató térkép szolgáltatta.

Az adatok etnikai földrajzi szempontok szerint való összegyűjtését és rendszerezését követően elemzésükre egy térinformatikai rendszerbe történő beillesztés után került sor, mellyel lehetővé vált a rendelkezésre álló információk térbeli modellezése. Bővítésével a bemutatott probléma további, részletesebb vizsgálatára is megvalósulhat.

²¹ PhD hallgató, ELTE Földtudományi Doktori Iskola

Az adatok feldolgozása jelen munkában kvantitatív módszerek alkalmazásával történt. A Bulgáriában élő kisebbségek térbeli koncentrációjának modellezésére a Hoover-index szolgált. Az etnikumok térbeli elhelyezkedésében a vizsgált időszak alatt bekövetkező változások felderítését a súlypontelemzés tette lehetővé.

3. Bulgária etnikai összetétele 1992-ben

Az 1989-ben meginduló gazdasági és társadalmi átmenet időszakának első népszámlálása szerint Bulgária összlakossága 1992. december 4-én 8 487 317 fő volt. A bolgár lakosság etnikai szempontból nem tekinthető homogén nemzetállamnak. A nemzetiségi hovatartozásra adott válaszok alapján a lakosság 85,7 %-a (7 271 185 fő) tartozott az anyanemzethez. Bulgária legnagyobb lélekszámú etnikai kisebbsége a török, mely a census időpontjában a népesség 9,4 %-át (800 052 fő) alkotta. A lakosság 3,7 %-a (313 396 fő) vallotta magát roma nemzetiségűnek. A néhányezer fős közösségekkel rendelkező zsidók és tatárok mellett az örmények létszáma volt 10 ezer fő feletti (13 677 fő). E három kis lélekszámú kisebbség a lakosság 0,2 %-át adta. A fennmaradó 1 % (81 031 fő) más etnikumokhoz tartozott (görög, makedón, orosz, szerb, aromun, gagauz, karakacsán) vagy nem nyilatkozott nemzetiségéről.

Az Oszmán Birodalom örökségeként jelenlévő török népesség létszáma az északkeleti régióban (Sumen, Razgrad, Târgoviste) volt a legmagasabb, ahol a lakosság 22,6 %-át alkották (315 337 fő). Településterületük a ritkán lakott déli országrészben a Rodope-hegységben található (Kârdzsali, Pazardzsik). A Keleti-Rodope területén Kârdzsali oblaszt minden obstinájában arányuk meghaladta az 50 %-ot.

A romák esetében nem különíthető el markáns etnikai tömb, az ország szinte minden részén megtalálhatók a többségi nemzettel, vagy a törökökkel kevert etnikai területet alkotva. A nemzetiségükről nem nyilatkozók létszáma magasabb volt azokon a területeken, ahol a cigányság is nagyobb létszámban képviseltette magát. Elzárkózásuk a válaszadás alól a többségi társadalom által feléjük kialakított negatív attitűd miatt következhetett be (VASSILEV, R. 2004).

A bolgár anyanyelvű, muzulmán vallású pomákok nem jelennek meg a hivatalos statisztikákban annak ellenére, hogy a törökök és romák után Bulgária harmadik legnagyobb lélekszámú kisebbségét képezik (NEUBURGER, M. 2000). Össznépességen belüli részesedésükre csupán az etnikai és vallási megoszlás különbségeiből lehet következtetni.

Az 1992-es népszámlálás adatsoraiban összevonták a kisebb lélekszámú nemzetiségeket a nemzetiségükről nem nyilatkozókkal. A Bulgáriában élő kisebb etnikumok (zsidók, örmények, oroszok, görögök) hagyományos településterületei főként a nagyobb városok. A nemzetiségi hovatartozás megvallását szintén a nagyvárosokban érzik leginkább szükségletnek, ezért az összevont értékek erősítették egymást. A legjelentősebb települések obstináin kívül az ország délnyugati szegletében volt megfigyelhető az egyéb nemzetiségűek és nem válaszolók magasabb aránya. Az Oszmán Birodalom egykori macedón tartományából Bulgária által megszerzett, ún. „Pirini-Macedónia” területén élő makedón etnikum öntudatát fejezték ki ezek az arányszámok (BOTTLIK ZS. 2007).

4. Az etnikai térszerkezet változásának tendenciái 1992 és 2001 között

Az átmenet éveiben a mezőgazdaságban dolgozók helyzetének ellehetetlenülése, a veszteséges ipari üzemek bezárásával a munkanélküliek számának drasztikus

növekedése, valamint a tercier szektorban megjelenő, külföldi tőke dominanciájával zajló beruházások nyomán fellépő munkaerő-szükséglet a lakosság belső vándormozgalmát indította el (GESHEV, G. 1990; HAMILTON, F. E. I. 1999). A migrációba az egyes etnikumok eltérő módon kapcsolódtak be, a gazdaságban betöltött szerepüknek megfelelően (CARTER, F. 1990). A hagyományos ágazatok válsága különösen érzékenyen érintette a főként mezőgazdasági tevékenységet folytató török és pomák népességet, valamint a szakképzettség híján a leghamarabb és tömeges méretekben munkanélkülivé váló városi roma lakosságot (İLIEVA, M. – MLADENOV, C. 2003).

Az új gazdasági kihívások gyors reakciót kívántak a lakosságtól – a válság, majd az átrendeződés hatására beinduló migráció a korábban konzervált közösségi keretek gyors felbomlását vonta maga után, mely az asszimilációs nyomás növekedését jelenti a kisebbségek számára. E folyamat ellenében hat azonban a kommunizmus elnyomása alól szabaduló kisebbségek erősödő öntudata: az 1980-as évek drasztikus elbolgárosító politikája az 1992-es népszámlálás alkalmával még jelentős tényezőként határozta meg az etnikai hovatartozásukról nyilatkozók válaszát, míg az ezredfordulón az identitástudat erősödése jelentős módosulást eredményezett az etnikai térszerkezetben.

5. A szegregáció mértékének meghatározása Hoover-index segítségével

Az államalkotó nemzet és a kisebbségek térbeli keveredésében a fent említett gazdasági jelenségek hatására az átmenet éveiben jelentős változások következtek be. A kisebbségek közösségeiben lejátszódó folyamatok dinamikája és térbelisége tetten érhető területi egyenlőtlenségi mutatók segítségével. A változások mértékének és az elkülönülés nagyságának bemutatására alkalmas viszonyszámok közül jelen munka a Hoover-index segítségével tesz kísérletet az etnikai összetételben lezajlott módosulások feltárására.

A Hoover-index alkalmas annak meghatározására, hogy a társadalom egy bizonyos csoportja (jelen esetben népcsoport) milyen mértékben különül el a lakosság többi részétől. Értéke 0 és 100 közötti lehet, melynek alsó határa a teljes keveredést, míg felső határa a teljes szegregációt, tehát az adott népcsoportnak a lakosság többi részétől kompakt etnikai tömbben való elkülönülését jelöli. Az egyes etnikumok elkülönülésének mértékét a *1. táblázat* mutatja.

A kapott értékek értelmében, 1992-ben a törökök szegregációja volt a legjelentősebb. A disszimiláció mértéke az egyéb lakosság körében a legalacsonyabb, ami köszönhető annak, hogy főként a nagyvárosok lakossága tartozik a kis lélekszámú etnikumok és a válaszolni nem kívánók kategóriájába. A roma lakosság szegregációja szintén alacsony értékeket mutat, ami jelzi településterületük kiterjedtségét: minden régióban jelen vannak, azonban mindig az ország más etnikumaival keveredve.

A 2001-es népszámlálás adatai alapján számolt Hoover-index értékei az 1992-eshez hasonló képet mutatnak, azonban az eltelt időintervallum alatt a szegregáció mértéke a romák kivételével minden népcsoport esetében csökkent. A gazdasági átalakulás nyomán a fejlesztésekből jobban részesülő térségek felé történő migráció eredményeként nagyobb mértékű az egyes etnikumok keveredése. A romák esetében identitásuk erősödése miatt többen vallják meg nemzetiségüket azokon a településeken, ahol részesedésük egyébként is magasabb az összlakosságból, ami ellensúlyozza az elvándorlás hatásait, ezáltal a szegregáció mértéke alig változik esetükben (sőt, jelentéktelen növekedést is mutat).

Az egyéb népesség esetében mutatkozó jelentősebb csökkenés a nagyvárosok erősebb asszimiláló hatásának köszönhető. Ennek következtében sokan kihasználták a lehetőséget, miszerint azt a választ is adhatták a népszámláláskor, hogy nem tudják, mely népcsoporthoz tartoznak. A szegregáció mértékét tovább csökkenti körükben, hogy 1992-ben még a roma lakosság hagyományos településterületein jelenik meg a válasz

megtagadása, viszont 2001-ben már a válaszolni nem tudók jobban megoszlának az egyes etnikumok között.

A választott indexszám alkalmas továbbá arra, hogy két népcsoport keveredésének mértékét megmutassa adott területegységen (jelen esetben Bulgárián) belül. A török népesség elkülönülése az így kapott értékek esetén is megmutatkozik. Az államalkotó nemzet és legnagyobb számú kisebbsége között kiemelkedő a szegregáció a mértéke, mely azonban az ezredfordulón csökkenést mutat annak köszönhetően, hogy a törökök főként bolgár többségű nagyvárosok felé vándoroltak az átmenet éveiben. Míg 1992-ben a legnagyobb fokú elkülönülés a török és az egyéb lakosság között figyelhető meg, ez az érték 2001-re jelentősen lecsökkent, ami jelzi, hogy a török etnikum körében is megnőtt a bizonytalanok száma.

A bolgár és az egyéb lakosság keveredése jelentős, ami a bolgár dominanciájú nagyvárosokban jelentkező kis lélekszámú népcsoportok, nem válaszolók, vagy hovatartozásukban bizonytalanok magas számát jelzi. A Rodope-hegységben élő pomák népesség általában bolgárnak vallja magát a népszámlálás alkalmával, azonban körükben kiemelkedő azok száma, akik nem tudták meghatározni, hogy mely etnikumhoz tartoznak (hiszen a népszámlálásokon nincs pomák kategória). A pomák lakosság tehát megoszlik a bolgár és az egyéb kategória között, növeli a keveredés mértékét.

A roma lakosság disszimilációja alacsony a többi lakossághoz viszonyítva, azonban az egyes népcsoportokkal vizsgálva már árnyaltabb kép adható elhelyezkedésükről. Főként az államalkotó nemzettel élnek keverten, ami köszönhető a bolgár dominanciájú nagyvárosok jelentős roma lakosságának. Elkülönülésük jelentéktelen értékben ugyan, de növekedett, köszönhetően azon vidéki településeknek, ahol a roma lakosság identitásának erősödése következtében többen vallották magukat romának. Ez utóbbi tendencia azokra az északkeleti térségekre is jellemző, ahol a török dominanciájú települések közelében élnek. A romák jelentős része török anyanyelvű és muzulmán vallású, azonban öntudatuk erősödésével emelkedik számuk a török tömbön belül, ezért a keveredés mértéke is növekszik a török és cigány lakosság között. Mivel nagyobb számban főként nagyvárosokban élnek, ezért a szegregáció csökken az egyéb lakosság és a romák között.

Népcsoportok \ Év	Hoover-index	
	1992	2001
bolgár-nem bolgár	46,82	43,23
török-nem török	63,37	59,95
roma-nem roma	38,14	38,83
egyéb - nem egyéb	32,26	21,43
bolgár-török	64,01	60,92
bolgár-roma	39,82	40
bolgár-egyéb	31	25,02
török-roma	57,14	56,85
török-egyéb	64,14	50,52
roma-egyéb	53,15	45,86

1. táblázat: A Hoover-index értékei különböző etnikai csoportokra számolva (1992-2001).

Forrás: NSI, Bulgaria

6. Az etnikai súlypontok meghatározása

A népesség területi megoszlásának egy klasszikus vizsgálati lehetősége a súlypontelemzés (NEMES NAGY J. 2005). E módszer segítségével meghatározható a vizsgált társadalmi jelenség (jelen esetben a népesség) eloszlásának térbeli középpontja. A kiszámított súlypont adott intervallum alatt történő elmozdulásának nagysága és iránya a jelenség területi eloszlásában történő változásokról nyújt információkat (BOTTLIK ZS. 2002).

Jelen munkában az 1992-es és 2001-es népszámlálások etnikai hovatartozásra vonatkozó adatainak felhasználásával történt a Bulgáriában élő népcsoportok, valamint az összlakosság súlypontjának meghatározása. A vizsgálat alapját az egyes obstinákhoz tartozó központok földrajzi koordinátái adták, melyekhez súlyként az adott obstinában élő össznépesség, illetve az egyes népcsoportok létszáma került hozzárendelésre. A súlypontok térben való megjelenését, változásuk mértékét és irányát a 2. táblázat mutatja.

Az össznépesség súlypontja az ország geometriai súlypontjától csak csekély mértékben tér el nyugati irányba, ami a népesség egyenletes eloszlására utal az országban. Az eltérés a főváros népességkoncentrációjának hatása. Szófia torzító hatását ellensúlyozzák a tengerparti kikötővárosok és az egyéb jelentős népességtömörülések a Balkán-hegység két oldalán. A vizsgált időintervallumban az össznépesség súlypontjának elhanyagolható kelet felé tolódása a Fekete-tenger partján fekvő obstinákba történő bevándorlás eredménye. Az idegenfoglalom felfutása és a nyomában fellépő munkaerőigény jelentős vonzó tényezőnek bizonyul e térségben.

Az államalkotó nemzet súlypontja az összlakosságétól nyugatra helyezkedett el mindkét népszámlálás időpontjában. Az össznépesség súlypontjához legközelebb található, ami jelzi fölényüket az ország lakosságában. Eloszlásuk kevésbé egyenletes az országban, főként a nyugati területeken vannak túlsúlyban. Enyhe délnyugat felé tolódásukat az ország délnyugati szegletébe történő bevándorlásuk, valamint az egyéb etnikumhoz tartozó lakosság feltételezhető nemzetiségváltása eredményezheti. A főváros közelsége a beruházások mértékében és az idegenforgalom felfutásában is megmutatkozik a műemlékekben és a hegyvidéki sportolási, rekreációs lehetőségekben bővelkedő területein, melynek hatására növekedhet a fővárosból áttelepülők létszáma.

Az ország legjelentősebb kisebbségének súlypontja esik legtávolabb a geometriai középponttól, ami erőteljes térbeli koncentrációjukat jelzi az országon belül. A tömbösödés tehát e mutatószám alapján is a török lakosság körében jellegadó, népességkoncentrációjuk az ország keleti felében jelentkezik. Súlypontjuk eltolódása északi irányba az elmaradott, déli határ menti Kárdzsali oblasztból való elvándorlásuk következménye, főként a nagyvárosok (Plovdiv, Pazardzsik) irányába. Szegregációjuk csökkenését jelzi, hogy súlypontjuk az össznépesség súlypontjának irányába mozdult el 2001-ben.

Az ország területén elszórtan élő roma népesség nagyobb számban koncentrálódik az ország keleti-északkeleti részén, azonban a nagyvárosok irányába történő migrációjuk következtében súlypontjuk jelentős mértékben változott az össznépesség súlypontjának irányába. Számuk növekedése az ország délebbi obstináiban, elsősorban Plovdiv és Pazardzsik környékén, valamint a fővárosban, pozitív természetes szaporodási értékek mellett öntudatra ébredésük és belső migrációjuk együttes következménye, mely az etnikai térszerkezet módosulásában is megmutatkozik.

A legjelentősebb változás az egyéb népesség súlypontjában következett be a vizsgált időintervallum alatt, ami a népszámláláskor válaszként elfogadott kategóriák számának növekedésével is összefügg. A legutóbbi census alkalmával az etnikai hovatartozásukat meghatározni nem tudók megvallhatták bizonytalanságukat, melynek eredményeként

megnőtt az egyéb kategória létszáma és módosult az egyéb válaszolók etnikai összetétele is. Míg 1992-ben az egyéb népesség súlypontja együtt mozgott a bolgár népességével, 2001-re a súlypont irányában és mértékében is erőteljesebben eltért az összlakosságtól. Az 1992-es census alkalmával az ország nyugati felén jelentősebb volt a kis lélekszámú kisebbségek és a választ megtagadók aránya. Különösen az ország északkeleti felén magas a részeseedésük, ahol a roma lakosság bolgár többségű településeken élt, ami hovatartozásuk óvatosabb megvallására, a választadás megtagadására sarkallta őket. Hasonló jelenség figyelhető meg az ország délnyugati szegletében, azonban itt az egyéb népesség magasabb létszámát a makedónok jelenléte is növelte.

A legutolsó népszámlálás időpontjában már a válaszolni nem tudók dominanciája határozza meg az egyéb népesség súlypontját, akiknek aránya a Fekete-tenger partjához közeli obstinákban és a nagy kikötővárosok közelében, valamint az ország déli részén jelentős. Ez utóbbi terület a Rodope-hegységben élő pomákok településterületével azonosítható, akik bizonytalan identitástudatukból kifolyólag tetten érhetők az egyéb népesség súlypontjának meghatározásában.

1. ábra: A népesség és az etnikumok súlypontjának változása Bulgáriában (1992-2001).

Forrás: NSI, Bulgaria

A vizsgált időintervallum	1992-2001		
A lakosság	Szélességi koordináták változása	Hosszúsági koordináták változása	A változás iránya
bolgár	0,006	0,011	délnyugat
török	0,055	0,011	észak-északnyugat
roma	0,023	0,128	nyugat-délnyugat
egyéb	0,052	0,339	kelet - délkelet
összes	0,002	0,003	kelet - délkelet

2. táblázat: Az egyes etnikumokhoz tartozó súlypontok helyzetének és irányának változása Bulgáriában (1992-2001). **Forrás:** NSI, Bulgaria

7. Bulgária etnikai térszerkezete 2001-ben

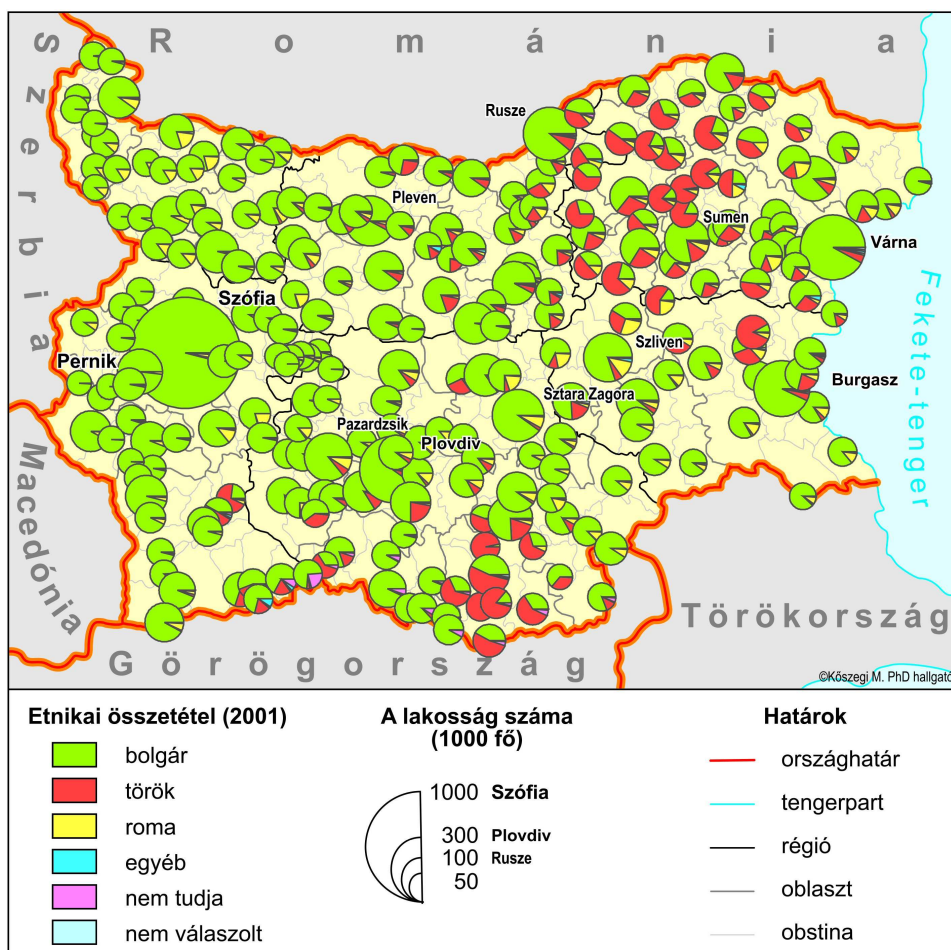
A legutóbbi népszámlálás eredményei szerint Bulgária népességszáma 2001. március 1-jén 7 928 901 fő volt. A lakosság megoszlása etnikai összetétel tekintetében számottevően nem változott. Az ország lakosságának 83,9 %-a (6 655 210 fő) vallja magát az anyanemzethez tartozónak. A népesség 9,4 %-a török (746 664 fő), az ország legnépesebb etnikai kisebbségét alkotja. A roma etnikumhoz az összlakosság 4,6 %-a (370 908 fő) tartozik. A zsidó és a tatár lakosság létszáma a 2 ezer főt sem éri el (1 363 és 1 803 fő), míg az örmény etnikum 10 ezer fő felett van jelen a bolgár társadalomban (10 832 fő). E kis lélekszámú, a census során külön etnikai kategóriaként szereplő kisebbségek együttes aránya az össznépelességen belül csupán 0,17 %. A lakosság 0,69 %-a (55 206 fő) a fent említetteken kívüli nemzetiségekhez tartozónak vallotta magát, vagy nem nyilatkozott etnikai hovatartozásáról. A népesség 1 %-a nem tudta meghatározni, hogy melyik etnikum tagja.

A 2001-es népszámlálás időpontjában Bulgária török népessége 28 obstinában alkotott abszolút többséget. Fő településterületük továbbra is az ország Északkeleti régiója, melynek összlakosságán belül 22,5 % az itt élő török etnikum részesedése. Bulgária területén belül a török lakosság a Dél-Közép régió déli tartományjaiban alkot abszolút többséget (Kârdzsali, Pazardzsik); településterületük a déli határ mentén hosszanti irányban húzódik, nyugat felé a délnyugati régióba is átnyúlik (Blagoevgrad). A déli tömb és egyben a Bulgáriában élő török kisebbség legnépesebb közössége Kârdzsali obstinában található (36 980 fő).

A romák etnikai öntudatuk növekedésének következtében a nagyvárosok mellett hagyományos településterületeiken is nagyobb arányban részesednek az összlakoságból. A vidéki településeken főként a Balkán-hegység északi előterében (Vidin, Montana, Vraca tartományok), az ország délnyugati részén a Szófia-medencében és a Sztruma völgyében, valamint a Bolgár-tábla keleti térségében magasabb a lélekszámuk; ez utóbbi területen a török etnikummal keverednek. Jelentős a népességkoncentrációjuk a Balkán-hegység és a Szredna Gora közötti medencékben, valamint a Trák-alföld nyugati részén.

A 2001-es népszámlálás alkalmával a fent említettek mellett megjelenő egyéb etnikumok főként az ország északkeleti, valamint a délnyugati területein jelennek meg magasabb (2%-ot meghaladó) arányban. Az ide sorolható kis lélekszámú nemzetiségek (görög, orosz, örmény, tatár, zsidó) továbbra is főként a nagyvárosok és az azok közelében

található obstinák (különösen Várna körül) lakói. Az ország délnyugati részében jelentkező magasabb lélekszám a makedón etnikum jelenlétére utal. A nemzetiségi hovatartozásukban bizonytalanok területi elhelyezkedése ettől eltérő képet mutat. A nagy lélekszámú városokban a legmagasabb az arányuk, mely a hagyományos közösségi keretek felbomlásának következménye. Azonban szintén magas a létszámuk a déli határ menti obstinákban, a Rodope-hegység területén. Megjelenésük az ország ezen részén egyezést mutat a pomákok településterületével. A többségi társadalom velük szemben megjelenő elutasító attitűdje fokozza a pomák identitástudat gyengülését: muzulmán vallása miatt a török etnikumhoz, anyanyelve miatt viszont a többségi nemzethez kapcsolódnak, ezért okozhat nehézséget önmeghatározásuk.

2. ábra: Bulgária NUTS 4-es (LAU 1-es) közigazgatási egységeinek etnikai összetétele 2001-ben.

Forrás: NSI, Bulgária

8. Összegzés

Bulgária a kommunista rezsim 1989 novemberében bekövetkezett bukásával Köztes-Európa többi államához hasonlóan kilépett a szovjet érdekszféra kereteiből. A rendszerváltozás folyamata számos nehézséget hozott az ország lakosságának: a piacgazdaságba történő átmenet, az állami tulajdon fokozatos felszámolása, a gazdasági szerkezetváltás és a többpártrendszerű demokrácia kiépítése alapvető átrendeződéseket okozott a társadalomban, és felszínre hozta a korábban mesterségesen visszaszorított egyenlőtlenségeket.

Az alkalmazott statisztikai módszerek az egyes népcsoportok szegregációjának mértékét mutatták meg. A tömbösödés jelei leginkább a török kisebbség esetében jelentkeznek, azonban az átmenet éveiben zajló társadalmi-gazdasági folyamatok az elkülönülés mértékének csökkenését eredményezték, melynek következménye az asszimiláció erősödése lehet.

Az 1991-ben elfogadott és ma is érvényben lévő bolgár alkotmány nem ismeri el a kisebbségek létét Bulgáriában, miközben nyilvánvaló különállásuk és az ebből adódó társadalmi-gazdasági problémák egyre nagyobb terhet rónak a társadalomra. Bulgária csatlakozásával nagyszámú muzulmán lakosság került az európai közösségbe. Integrálásuk megköveteli az árnyaltabb megoldási stratégiák kidolgozását, melyek eredményessége az Unió további bővítése szempontjából kulcskérdésnek számít. A Bulgáriában élő kisebbségek helyzetének etnikai földrajzi szempontú vizsgálata lehetővé teszi a problémakör széleskörű feltárását.

Források:

JORDAN, PETER (1995): Ethnic structure of Stheastern Europe around 1992. In.: Atlas of Eastern and Southeastern Europe. Wien.
Prebrojavne na naszelenieto, zsilistnija fond i zemedelszkite sztopansztva prez 2001. Tom 4. Oblashti. Kniga 1-28. Szofija, 2006.

Irodalom:

BOTTLIK ZSOLT (2002): A szlovákok etnikai súlypontjának változásai a Dunántúli-középhegység területén a XVIII. századtól napjainkig. In.: Területi Statisztika. 5.(42.) 6. pp. 551-561.
BOTTLIK ZSOLT (2007) Az etnikai különbségek háttere Macedóniában az átmenet éveiben. In.: Földrajzi Közlemények 55. 4. pp. 407-418.
BOTTLIK ZSOLT (2008): A regionális és etnikai különbségek összefüggései Bulgáriában az ezredfordulón. In.: Területi Statisztika. 11. 3. pp. 334-343.
CARTER, FRANK (1990): Bulgaria: geographical prognosis for a political eclipse. In.: Geography. Vol.75. 3. pp. 263-265.
GESHEV, GESHO (1990): Depopulation of rural areas in Bulgaria. In.: Stasiak, Andrzej and Mirowski, Włodzimierz (ed.): The processes of depopulation of rural areas in Central and Eastern Europe. Warszawa. pp. 252-264.
HAJDÚ ZOLTÁN – ILLÉS IVÁN – RAFFAI ZOLTÁN (2007): Délkelet-Európa: államhatárok, határon átnyúló kapcsolatok, térstruktúrák. MTA RKK Pécs. 161 p.
HAMILTON, F. E. IAN (1999): Transformation and Space in Central and Eastern Europe. In.: The Geographical Journal. Vol.165. 2. pp.135-144.
HORVÁTH GYULA (1998): Az átmenet regionális hatásai Kelet-Közép-Európában. In.: Területi Statisztika. 38. 4. pp. 295-318.
ILIEVA, MARGARITA – MLADENOV, CHAVDAR (2003): Changes in the rural areas in Bulgaria: processes and prospects. In.: Geographica Polonica. Vol.76. 1. pp. 97-110.
KOC SIS KÁROLY (1993): Az etnikai konfliktusok történeti-földrajzi háttere a volt Jugoszlávia területén. Bp. 60 p.
KOC SIS KÁROLY (2007): South Eastern Europe in Maps. MTA FKI. Bp. 135 p.

- NEMES NAGY JÓZSEF (2005): Térbeli középértékek, súlypont. In: Nemes Nagy József (szerk.): Regionális elemzési módszerek. Bp. pp. 72-74.
- NEUBURGER, MARY (2000): Pomak borderlands: Muslims on the edge of nations. Nationalities Papers. Vol. 28. 1. pp.181-198.
- REMÉNYI PÉTER – VÉGH ANDOR (2006): Az ezredforduló határkérdései, határváltozásai a Nyugat-Balkánon. In.: Földrajzi értesítő. 55. 1-2. pp. 195-211.
- VASSILEV, ROSSEN (2004): The Roma of Bulgaria: a pariah minority. In.: The Global Review of Ethnopolitics. 3. 2. pp. 40-51.

Szigeti „endemizmusok” a Máltai Köztársaság területén

*Buzetzy Blanka*²²

1. Bevezetés

A világtengerek apró szigetei kisebb, vagy sokszor igen nagy távolságra egymástól, illetve a legközelebbi kontinenstől, egy-egy önálló mikrotörténetet testesítenek meg, mind az élővilág evolúciójának, mind pedig az ott megtelepedett emberi populáció kultúrájának fejlődése szempontjából. Nem véletlen, hogy az elzárkózásra használt „elszigetelés” szavunk alapja a sziget szó. Az elzárkózás eredményeként találhatunk itt esetenként néhány hektáros területeken kialakult, csak ott élő bennszülött növény- és állatfajokat, *endemizmusokat*²³, és ha kapcsolatba kerülünk egy ilyen izolált terület lakosságával, úgy érezzük mintha saját kontinentális világunkhoz képest, itt megállt volna az idő.

Az endemizmus a botanika szótárában él igazán, de később a zoológiában is alkalmazták. A kifejezést akár tovább is tágíthatjuk és megpróbálhatjuk alkalmazni az emberre és az emberi civilizáció különböző megnyilvánulásaira. Az endemizmus fogalmának használatát abból a nyilvánvaló tényből merítettem, hogy az ember mint bioszféránk kései szülötte és végső haszonélvezője, épp úgy része a rendszernek, mint az élővilág más tagjai. Társak vagyunk az évmilliók történeteiben és útvesztőjében egyaránt. Az elszigetelődött emberi csoportok a különleges körülmények hatására olyan tulajdonságokat, szokásokat vettek fel, vagy egyéb civilizációs megnyilvánulásokat tartottak meg (például: nyelv), ami mára különbözővé tette őket a kiterjedtebb, nagyobb népességgel, „tömeeggel” szemben.

A máltai szigeteken található emberi populáció fejlődése az idők során sajátos pályára állt, még a legközelebbi kontinenstől is merőben eltérő civilizációs különbségeket eredményezve, például nyelv, zene, hitvilág, népszokások, gazdálkodás, építkezés vonatkozásában. Málta mindig is központi helyet foglalt el a Földközi-tenger keleti és nyugati medencéje között, mind földrajzi, mind történelmi szempontból, mégis meg tudta őrizni sajátos kultúráját és nemzeti identitását.

Málta a Földközi-tenger központjában fekszik, Európa és Afrika között, tulajdonképpen délebbre, mint Afrika legészakiabb pontja. A szigetrendszer három fő szigetből áll: Málta, Gozo (Ghawdex), illetve Comino (Kemmuna) szigetéből. A szigetek tulajdonképpen annak a földhídnak a maradványai, mely egykor összekötötte Európát Afrikával. Ezen kívül még négy kisebb sziget tartozik a köztársaság területéhez: Cominotto (Kemmunnett), a Szent Pál-szigetek vagy Selmunnett-szigetek (II-Gzejjer ta' Selmun), a Manoel sziget, és a Filfla szirt. A máltai szigetek összterülete 316 km², népessége a 2008-as népszámlálás alapján 403 532 fő, népsűrűsége pedig 1249 fő/km², így Málta a negyedik legsűrűbben lakott ország a világon.

²² Végzett geográfus, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar

²³ „Endemizmus alatt értjük azt, ha bizonyos területen oly növények élnek, amelyek a terület határán kívül máshol nem fordulnak elő.” (Révai Nagy Lexikon)

„Endemizmus az a jelenség, hogy egy bizonyos faj elterjedési területe a Föld egy viszonylag kis, növényföldrajzilag jól meghatározott területére korlátozódik, illetve egybeesik a keletkezési területtel.” (Magyar Nagylexikon)

Idő	Esemény
Kr.e. 5200-4100.	Kora kőkor. Az első jelek, melyek ember jelenlétére utalnak.
Kr.e. 4100-2500.	Megalit templomok építésének korszaka.
Kr.e. 2500-800.	Bronzkor. A szigeteket új lakosok vették birtokba: a „Tarxien Cemetery kultúra”, a „Borg in-Nadur kultúra” és a „Bahrija kultúra” emberei.
Kr.e. 800-218.	Föníciai uralom.
Kr.e. 218.	A szigetek a Római Birodalom részévé válnak. A Római Birodalom kettészakadása után Málta valószínűleg Bizánc fennhatósága alá került.
Kr.u. 60.	Szent Pál ekkor szenvedett hajótörést a szigeteken. Keresztény hitre térítette Málta római helytartóját, és sok más szigetlakót is, így a máltai, a világ egyik legősibb keresztény népe lett.
870-1090.	A szigeteket az Arab Birodalomhoz csatolják.
1091.	Normannok elfoglalják Máltát. A következő 400 évre Málta és Szicília történelme szorosan összefonódott, uralkodói először a normannok, majd Anjouk (franciák), végül az aragóniaiak és a kasztíliaiak (spanyolok) lettek.
1535-1798.	A Máltai Lovagrend uralma, mely Bonaparte Napóleon partra szállásával ér véget.
1799.	Az abukiri francia csatavesztés után a szigeteket angolok szállják meg.
1814-1964.	Az 1814-es párizsi békével Máltát formálisan is elismerik, mint brit koronagyarmatot.
1964. szeptember 21.	Málta elnyeri függetlenségét.
1974.	A köztársaság kikiáltása.

1. táblázat: A máltai szigetek főbb történelmi eseményei

Évezredekén keresztül a máltai szigetek a világ különböző, sokszor igen távoli hatásai alatt álltak és állnak napjainkig (punok, normannok, arabok, vagy az angolok, ahogyan azt már ismertettük). Ennek a kis világnak azonban volt és van egy sajátos belső eredendő kultúrája, ez fogadta magába e messziről jövő elemeket és ezek ötvöződéséből jött létre az a szokatlan máltai (maltese) kultúra, mely teljesen egyedi Európa peremén. A kultúrával, a kultúra különböző megjelenéseivel a tárgyi néprajz és a szellemi néprajz, mint tudomány foglalkozik. A témának számtalan fejezete van, mint például a gazdálkodás, az állattartás, a halászat, a díszítőművészet, a zene, a tánc, a népszokások és a hitvilág. Mindezek közül Málta vonatkozásában csak néhányat van lehetőségem röviden tárgyalni, így mindenekelőtt a máltai nyelvet, néhány népszokást, a máltai ragadvány neveket és a szigetek életében központi szerepet elfoglaló halászatot és hajózást.

Választásom természetesen önkényes, úgy gondoltam, hogy az általam keresett, kizárólag a szigetekre jellemző kulturális sajátosságokat a felsoroltak között találok meg leginkább.

2. A máltai nyelv

Az a rengeteg hatás, mely évezredek során érintette a szigetek kulturális fejlődését, leginkább a máltai nyelvben figyelhető meg. A máltai nyelv a sémi nyelvek családjába tartozik, az egyetlen latin írású sémi nyelv. Az elnevezést August Ludwig Schläzer alkotta meg 1781-ben Noé legidősebb fia, Sém neve után, vagyis bibliai eredetű.

Néhány nyelvész úgy tartja, hogy a máltai nyelv az úgynevezett föníciai-pun nyelv leszármazottja. Ha ez igaz, a fent ismertetett kihalt ókori nyelvek sokaságát figyelembe véve a maltese valóban reliktum, nyelvi fosszília Mediterráneum térségében. E nyelv legrégebbi írásos emléke a 15. századból származik, Pietro Caxaro *II Cantilena* című költeménye. A máltai nyelv legközelebbi rokona az arab (pontosabban ennek Észak-Afrikai dialektusa), ez főleg nyelvtanában mutatkozik meg. A történelem során azonban nagyon sokat vett át más nyelvekből, például a francia, illetve a dél-olasz (szicíliai) nyelvből, valamint az angoltól és a spanyoltól. E hatások mind a nyelv fonetikájában, mind pedig fonológiájában tetten érhetők.

3. Néhány máltai népszokás

A máltai népszokásokat, a máltai szigeteket évszázadokon át a már említett különböző kultúrák hatása tette egyedivé és színessé. Ezek ugyanazok a történelmi események voltak, melyek a nyelvi és etnikai keveredést okozták.

- **A máltai karnevál:** A Karnevál hagyományának nyomait egészen az 1400-as évekig vezethetjük vissza. A máltaiak e Karnevállal a lovagok 1535-ös érkezését ünneplik, bár néhány tanulmány az első Karnevált az 1470-es évekre teszi. 1751-ig az ünnepséget csak Vallettában tartották, napjainkra azonban Málta és Gozo szerte elterjedt. A máltai Karnevál öt napot foglal magába, a naptár szerinti Hamvazószerdát (február vége vagy március eleje) és az előtte lévő négy napot. Ez az időszak a megbocsátás és az ünneplés időszaka, a negyven napos böjti időszak előtt. A brit uralom során (1800-1964) e hagyomány hanyatlásnak indult, túlélte azonban ezt a 164 évet, s napjainkig is él, a máltai kultúra szerves része lett. A Karnevál az úgynevezett *Parata*-val indul, mely egy ősi kardtánc. A *Parata*-nak speciális jelentősége van a Karnevál történelmében.

1. kép: A Parata
Forrás: J. C. Pullicino

A lovagok uralkodása során e hagyományt nagyon komolyan vették, a szabály az volt, hogy „Ha nincs Parata, nincs Karnevál!”. E szokásukkal az 1565-ös törökök feletti győzelmükre emlékeznek vissza. Néhány máltai földművesnek addig kellett várnia a lovagrend mesterének erkélye alatt, míg ő bele nem egyezett a Karnevál megtartásába. Ez után táncosok népes hada jelent meg az utcákon és előadták jelképes ütközeteiket a zene ritmusára. A táncban fakardokkal felfegyverzett fiatal férfiak és gyerekek vesznek részt. Két koncentrikus kört formálnak, az egyik kör a keresztényeket, a másik pedig a törököket jelképezi. A tánc vezetője füttyent egyet és ütések mér a belső körben lévőkre, és a mögötte állók ugyanígy cselekszenek. A külső kör táncosai három lépést tesznek balra, majd összeapsznak a belső kör táncosaival egy üstdob és egy hegedű ütemére. A tánc egy kislány menyasszonyi rangra emelésével ér véget, az emberek csatasorba sorakoznak előtte, és megajándékozzák egy törrel, mely a keresztények győzelmét jelképezi. A Karnevál másik fontos eseménye az úgynevezett *Kukkanja* (Cockaigne), mely 1721-ben Marc' Antonio Zondadari nagymester által vált ismertté. A Palace téren tömeg gyűlik össze és egy adott jelre „megtámadják” a sonkákat, kolbászokat és élő állatokat, melyek egy hosszú oszlopra vannak felerősítve, faágakkal és falevelekkel borítva (PULLICINO J. C., 1992).

2. kép: Kukkanja régen...
Forrás: J. C. Pullicino

3. kép: ...és ma
Forrás: www.xewkija.gov.mt

- **A L-Imnarja:** Málta legnagyobb szabású fesztiválja a L-Imnarja. A név az olasz *luminara* szóból származik, melynek jelentése kivilágítás, a hagyományos örömtüzekre utal. Eredete az 1530-as évekre vezethető vissza, alapvetően egy népfesztivál. E fesztivált június 28-án és 29-én tartják, Szent Péter és Szent Pál napján. Hagyományosan Szent Pál tiszteletére tartott aratóünnepség, mely pihenést biztosít a parasztnak a fátaszó, monoton munka után. Az ünnepség június 28-án a mdinai városházáról indul, melyet *Banca Giuratale* néven ismerünk. E felvonulás részesei cserkészek, akik furulyán és nagydobon játszanak, valamint a szervezőbizottság tagjai, ők viszik az úgynevezett *paljikat* (színes zászlók, melyek hosszú damaszt anyagból készülnek), melyeket majd a 29-én megrendezett lóverseny díjaként osztanak ki. Miután a paljikat körbeviszik a főutcákon, a Saqqajja-téren egy pap megáldja azokat. Majd a Buskett-kertben, mely a máltai Rabattól 2 km-re lévő megmaradt kis mediterrán erdő, folytatódik az ünnepség. Ez egy nagyszabású énekléssel és tánccal egybekötött táncos mulatság. A tradíció szerint a lányok jövődélutánjukkal szerződést kötöttek, mely szerint a szigetnek e fontos ünnepén, már házasként elmennek a Buskett-kertbe, ahol esküvői ruháikat felöltik, függetlenül attól, hogy milyen évszakban kötötték házasságuk. Másnap, 29-én a helyi gazdák állítják ki termékeiket a kertben, délután pedig megrendezik a rabati Saqqajja-dombnál a szőrén megült lovak és szamarak versenyét. Gozoról és Máltáról érkeznek versenyzők. A győzteseket a már említett paljival jutalmazzák, mellyel a nyertesek lakóhelyüket díszítik (PULLICINO J. C., 1992).

4. A máltai ragadványnevek

A szigetek méretéből adódóan a lakosság szinte személyes ismeretségben áll egymással. Mivel a régebbi időkben, és ma is, a gyermekek nevüket születésük hónapjának szentjéről kapják, a nevek között nem figyelhető meg túlzott változatosság. Könnyen beazonosították azonban egymást speciális ragadványnevek (*Jaqam*) által. Ez egy sajátos, csak Máltára jellemző kultúrtörténeti hagyomány. A becenevek jelentősége a máltai szigetvilágban igen nagy. A ragadványnevek nem csak a személyes beazonosítást könnyítik meg, hanem egyszerre utalnak annak viselőjének személyes tulajdonságaira is. Gyakran hallhatjuk, hogy Málta és Gozo településeiben az ott élők jobban felismerhetők „beceneveik” által, mint kereszt-, vagy vezetéknévük alapján. Mivel a neveket egy jellemző tulajdonsága alapján kapja tulajdonosa, ettől a pillanattól kezdve, miután mindenki e néven szólítja, teljes mértékben azonosulhat e tulajdonsággal akár élete végéig is (*nomina sunt omnia* – nevedben a sorsod). Az első három évszázadban Máltán a keresztények névadása sem sokban különbözött a körülöttük élő pogányokétól. A megkülönböztetés alapjául a ruházat, illetve beszédük finomsága szolgált, magukat színek vagy számok után nevezték el, például Albanus – Fehér – *L-Abjad*, Rufus – Vörös – *L-Ahmar*, Tertius, Septimus. A negyedik századtól kezdve a szentek kezdtek szerepelni névadóként, illetve olyan spirituális hősök is, akikbe bizodalmutat vetették. E szokás általában a középkorig élt. A 13 – 14. századig a „beceneveket” a keresztnevekkel együtt használták, majd a vezetéknév hivatalos elfogadásával némelyik „becenév” a vezetéknév szerepét töltötte be. A ragadványnevek használata tehát Máltán mind máig a társadalmi elfogadottság szintjére emelkedett (PULLICINO J. C., 1992).

5. Tradicionális halászat

A máltai halászok a halászatnak sok módszerét alkalmazzák. E módszerek legtöbbjét a világ sok más helyén is használják, azonban akad köztük néhány, mely kizárólag máltai.

A **kannizzati** módszer lényege: Parafából vagy pálmalevélből nagy tutajokat készítenek, melyek a tenger felszínén lebegnek, a tenger alatt pedig egy sziklához rögzítik őket. A felszínen egy kis zászló (éjjel lámpa) jelzi a tutaj helyzetét. A halak - miközben a Földközi-tenger egyik pontjából a másikba vándorolnak -, menedéket, búvóhelyet keresnek a tutajok alatt. Mikor elég hal gyűlik össze, a halászok körbekerítik hálójukkal és kifogják őket. A kannizzati tradicionális módszerével elsősorban a máltaiak legkedveltebb halát a dorádót, a lampukát (*Coryphaena hippurus*) halásszák, de ezzel a módszerrel más halakat is foglyul ejtenek, például pilothalat vagy fanfrut (*Naucrates ductor*), bogue-t vagy vopit (*Boops boops*), false scad-et vagy sawrellt (*Caranx rhonchus*).

II-Parit módszer: Egy speciális négyszögletes hálót függőlegesen a vízbe eresztenek az áramlás irányával szembe. A halak megpróbálnak átúszni a hálón, azonban csapdába esnek. Majd kis idő elteltével a fedélzetre húzzák a hálót.

II-Lampara módszer: E módszert holdfény nélküli sötét éjszakákon használják. Parafinlámpák fényével a hajóhoz vonzzák a halakat, majd úgynevezett „körhálóval” (xbieki tal-lampara) kifogják őket. E módszerhez főleg az úgynevezett caique-ot használják, de a luzzu is alkalmas erre a tevékenységre. Ezzel a módszerrel főleg bogue-t vagy vopit, scad-et vagy sawrellt, makrélát vagy kavallit, illetve gil sardines-t vagy laccit fognak.

II-Konz módszer: Olykor egy kilométer hosszú kötélén több horog lóg, melyet nehezekek tartanak a tenger fenekén. A máltaiak e módszer segítségével kardhalat fognak.

In-Nassa módszer: A máltai halászok nádból különböző formájú (harang alakú, körte alakú, tojás alakú, stb.) és méretű, (kb. 1,5 méter magasságuk) csapdákat készítenek. Több csapdát egy kötélelhez rögzítenek, és a tengerbe engedik. A csapdába csalit tesznek. A felszínen egy tutaj jelzi a csapdák pozícióját. A csapdák lényege: a halak a belé vezető utat megtalálják, de a kifelé vezetőt már nem. Főleg picarel-t vagy munqarat, bogue-t vagy vopit és scad-t vagy sawrellt fognak e módszerrel (AZZOPARDI A, 1995).

Gozo szigetére jellemző az a sajátos népi horgászati módszer, melyet az őszi hónapokban alkalmaznak, amikor a szigetek körül tömegével jelentkeznek a túhalak (*Belone belone*). A módszer csak akkor alkalmazható, ha a szél a part felől fúj. Az eszköz egy 30×40 centiméteres parafaúszóval felszerelt nádtutaj, melyre hátszélvitorlát feszítenek. A tutaj egy több száz méter hosszú zsinórt húz maga után, melyre szintén parafaúszók vannak felszerelve és felcsalizott horgok. Kedvező széljáráskor a horgokat kis kosarakból a tutajhoz erősített zsinórral lassan beeresztik a tengerbe. A vitorlás tutaj húzza a horogsort. Miután a zsinór elfogyott ezt rögzítik a parton és várnak. Bizonyos idő elteltével a szerkezetet visszahúzzák a kosárba és a fennakadt túhalakat leszedik a horgokról.

4. kép: A túhal horgászat kellékei
Forrás: Buzetzky Blanka

6. Tradicionális hajózás

Málta színes, tradicionális ma leginkább halászatra használt hajói a **luzzu**, a **caique** (kajjik), a **firilla** és a **daghjsa** (amit személyszállításra használnak). Ami talán mindenkinek feltűnik először e hajókon, az az orrukon látható szem.

A Földközi-tenger medencéjében a hajózás kezdetektől a szem szimbolikus felfestése a hajók orrára általános jelenség volt. Ez az idő múlásával egyre inkább visszaszorult, Máltán azonban a hajók a mai napig őrzik ezt a hagyományt.

A hajó, amióta az ember hajózik, egy megszemélyesített lényvé vált a vízre tétele pillanatától. Azzal, hogy szemet festettek a hajó nyilvánvalóan egy élőlényvé vált.

A máltai hajókra festett szem vallási jelentésű is lehet, mely szerint Isten szeme megóvja őket a tengeri szörnyektől, hullámoktól, rossz időjárástól, és biztonságban hazavezeti őket. A máltai halászhajó építők egy fészületet építenek be a hajó orrának vázába, és ettől meghatározott távolságra festik a szemeket. Vihar idején, amint egy nagy hullám közeledik a hajó felé, a legénység legidősebb tagja letérdel a hajó orrában a fészület közelében, és megmenekülésükért imádkozik. Senki sem tudja, hogy milyen szavakkal fohászkodik ekkor, és ő maga is kizárólag csak ebben a helyzetben használhatja e szavakat, mert egyébként erejüket veszítik. Egy évben csak egyszer, karácsony éjjelén éjfélkor adhatja át e szavakat másnak (PULLICINO J. C., 1992).

A fellelt első szemábrázolás az ókori egyiptomi hajózás korába visz vissza bennünket, az Ó-birodalom második dinasztijának (i.e. 2770-2270) időszakába (LANDSTRÖM B, 1974). Az Adriai-tengeren, Dalmáciában is jellemző volt a szem használata, az úgynevezett trabaccolokon (vitorlás, később motoros tradicionális halászbárkák), azonban mára ez a hagyomány szinte teljesen visszaszorult (MARJAI I, PATAKY D, 1973). A szem használata

azonban nem csak a Földközi-tenger kultúráira volt jellemző, többek között az észak-amerikai indiánok is festettek szemet hajóikra.

5 – 6. kép: A norvég halászhajó és a máltai luzzu
Forrás: Dagfinn Torgersen és Buzetzky Blanka

7. Jövőkép

A különböző globális folyamatok megjelenése a máltai szigetek kultúrájában ma leginkább a turizmusnak „köszönhető”. Málta vonatkozásában a tömegszerű idegenforgalom megindulása a köztársaság kikiáltásának dátumához kötődik. Ezt megelőzően a tömegturizmus a máltai szigeteket alig érintette, eltekintve az egyéb történelmi korokban meglévő kultúrát formáló tényezőktől.

A szigetek a lakosság a múltban zömében mezőgazdasággal foglalkozott. Az egyéb gazdasági ágazatok, mint például a halászat, a hajózás, a hajójavítás a tömegeket alig érintette. A parasztizáló népesség mindent saját maga állított elő és viszonylagos szegénységben élt, szokásaival, ünnepeivel, öltözködésével egyetemben. Ha megnézzük a 1920-as, 1930-as években készült gozoi fényképeket, a szigetet a jelenlegihez viszonyítva igen kopárnak, fátlannak látjuk. Ennek oka a minden talpalatnyi földet megművelő mezőgazdaság. Az önállóvá válással megindult a turisták tömege is a szigetek felé, ebből a lakosság jelentős bevételre tett és tesz szert ma is, így több helyen felhagytak a mezőgazdasággal. Következésképpen Gozo szigete kizöldült, a korábbiakhoz képest a táj fákkal tarkítottá vált. A természeti környezet vonatkozásában ez nyilvánvalóan egy pozitív folyamat és jelenség.

A szigetekre áramló látogatók a látogatás célja szerint három fő csoportba sorolhatók:

- az üdülés és kikapcsolódás céljából érkezőkre,
- a szakmai célokból érkezőkre, például az úgynevezett konferenciaturizmus,
- illetve a nyelvtanulás céljából érkezőkre, ezek száma egyre növekszik.

Az ide érkező turisták (2008-ban a szigetekre érkező turisták száma túllépte a másfél milliót, *National Statistics Office Malta*) látványosságokat, érdekességeket, különlegességeket igényelnek. Ezzel az igényükkel akaratlanul is befolyásolják a szolgáltatás szervezőket és a szolgáltatás nyújtókat egyaránt. A szervezők egyre különlegesebb érdekességeket akarnak üzleti alapon felszolgálni az ide érkezőknek, a lakosság pedig mint befogadó úgy tűnik hajlandó torzítani a különböző kulturális megnyilvánulásain (zene, tánc, viselet, ünnepek, ételek stb.) a szervezők, illetve a látogatók kívánságaihoz igazodva. Ha a jövőben mindez így folytatódik, a Máltán oly fontos szigetiség kinyílásához és a máltai kultúra deformálódásához és sajátosságainak elvesztéséhez vezethet.

Irodalom:

- AZZOPARDI, A. (1995): A new geography of the Maltese Islands, Progress Press Co. Ltd, Malta, 344 p.
- BLOUTE, B. (1993): The story of Malta, Progress Press Co. Ltd, Málta, 253 p.
- CASSAR, C. (2000): Society, Culture and Identity in Early Modern Malta, Gutenberg Press, Malta, 342 p.
- EMBERISÉG KRÓNIKÁJA (1990): szerk. Bodo Harenberg, Kossuth Nyomda, Budapest, p. 287
http://hu.wikipedia.org/wiki/S%C3%A9mi_nyelvek
- LANDSTRÖM, B. (1974): Die Schiffe der Pharaonen, C. Bertelsmann Verlag, München, p. 33
Magyar Nagylexikon
- MARJAI I. (1990): A kereszt és a kard lovagjai, A Máltai Lovagrend, Új Nap Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 234 p.
- MARJAI I. – PATAKY D. (1973): A hajó története, Corvina, Budapest, 371 p.
- MOLDOVÁNYI Á. (1989): Málta, Franklin Nyomda, Budapest, pp. 13-34
- MUSCAT J. (1999): The Daghjsa and other traditional Maltese Boats, Fondazzjoni Patrimonju Malti, Malta, 468 p.
- PAP N. (2001): Törésvonalak Dél-Európában, PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs, pp. 103-119
- PULLICINO, J. C. (1992): Studies in maltese folklore, Malta University Press, Malta, 392 p.
- Révai Nagy Lexikon
- SULTANA J. – FALZON V. (1996): Wildlife of the Maltese Islands, Gutenberg Press, Malta, 336 p.

Hidszáb után burka-ügy Franciaországban

A francia parlament 2004-ben fogadta el a közoktatás vallási semlegességének szavatolására hivatott törvényt, amely tiltja a tanulók felekezeti hovatartozására "tüntetően" utaló bármely vallási szimbólum viselését az alap- és középfokú állami oktatási intézményekben. A muszlim fejkendő használatát szabályozó törvény újragondolásáról az elmúlt napokban ismét heves vita robbant ki Franciaországban, miután André Gérin képviselő javaslatát (parlamentari bizottság felállítása az egész testet elfedő burka, azaz a muszlim, női külső ruházat terjedésének kivizsgálására) pártállástól függetlenül támogatták a politikusok.

A francia kormány szóvivője szerint a vallási hovatartozásra utaló jegyek csak akkor fogadhatók el, ha azt valaki saját akaratából és nem kényszerből viseli, és ez a burka esetében nem egyértelmű. A kormányzóvivő azt sem zárta ki, hogy törvényben fogják szabályozni a burka viselését. V.T.

Pécs: 1,8 milliárd forint az EKF programokra

A pécsi közgyűlés ellenszavazat nélkül fogadta el az Európa Kulturális Fővárosa 2010 programsorát. A döntés értelmében a mintegy 130 alapprogramból álló rendezvénysorozatra (a programkínálat partnervárosok, civil szervezetek produkcióival bővül) 1 milliárd 842 millió forintot költenek, melyből 750 milliót a pécsi önkormányzat, 700 millió forintot az Oktatási és Kulturális Minisztérium, míg 392 milliót az Európai Unió biztosít.

2010. január elsején tartják a hivatalos nyitóünnepséget 110 millió forintból. V.T.

Tárgyalások az Európai Bizottságban a nyugat-balkáni államok vízumkényszeréről

Megkezdődtek a tárgyalások az Európai Bizottságban a vízumkényszer eltörléséről a nyugat-balkáni államokban, így akár már a 2009. év végétől lehet vízum nélkül utazni az érintett országokba. Az ESI (European Stability Initiative) részletes információkat közölt a bizottsági állásfoglalásról, mely szerint Macedónia minden tekintetben teljesíti a vízumkényszer eltörléséhez szükséges feltételeket (dokumentumbiztonság, illegális bevándorlás, közrend és biztonság, külkapcsolatok és alapvető jogok), Szerbia és Montenegró pedig még az idén pótolhatja a hiányosságokat. Mivel Albánia és Bosznia-Hercegovina az első három szempontrendszer egyikének sem tesz eleget (azaz „még nem teljesítette teljes mértékben” a szükséges kritériumokat), ezért számukra továbbra is megmarad a vízumkényszer az Unió felé. Az ESI szerint a bizottsági értékelés egyik legnagyobb hiányossága, hogy teljes mértékben kihagyja Koszovót, ami nem csak a koszovóiak, hanem Szerbia és az EU szempontjából is problémás lehet. K.A.

2009. október 16. Mediterrán Világ Symposium IV. – Az 1970-es évek a Mediterráneumban
Veszprém, Pannon Egyetem

Kontakt: Garaczi Imre (garaczi@almos.vein.hu és (30) 957-0717)

15-18 February, 2010 Mediterranean Conference for Academic Disciplines
Gozo, Malta

Website: <http://www.internationaljournal.org/malta.html>

Contact name: Professor Joseph Bonnici, PhD

Organized by: International Journal of Arts and Sciences

Deadline for abstracts/proposals: 8 January 2010

15-16 April 2010 Coexistence of Religious and Cultural Diversities: The Experience of
Istanbul
Istanbul, Turkey

Website: <http://www.istanbul.edu.tr/ilahiyat/intsempozyum.html>

E-mail: intsempozyum@istanbul.edu.tr

Deadline for application: 15 September 2009.

10 éves lett Magyarország egyik legnagyobb Balkán-kutató műhelye, a Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja. Az évforduló alkalmából ünnepsorozat veszi kezdetét, melynek első állomása a **Balkán Füzetek** két **különszámának** ünnepélyes bemutatója.

A meglévő kapcsolatok megerősítése és a leendő együttműködések reményében tisztelettel meghívjuk a Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja és a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum közös szervezésében, a **2009. június 23-án a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Dísztermében 14 órakor** kezdődő könyvbemutatóra és állófogadásra.

